

Filologin som vetenskap

Harry Lönnroth

Filologin som vetenskap

Artiklar om textutgivning och filologisk metod

Copyright © 2007 Tampere University Press och Harry Lönnroth

Försäljning

Vetenskapsbokhandeln TAJU

Kalevantie 5

Box 617

FIN-33014 Tammerfors universitet

telefon +358 3 3551 6055

fax +358 3 3551 7685

taju@uta.fi

www.uta.fi/taju

<http://granum.uta.fi>

Pärm och layout

Maaret Kihlakaski

ISBN 978-951-44-7115-5

ISBN 978-951-44-7227-5 (pdf)

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Tampere 2007

Innehåll

Summary	9
Förord	11
Inledning	13
Joh. Messenii Berättelse om några gambla och märkeliga Finlandz Handlingar	21
Ekenäs rådstugurätts domböcker i ett historisk-pragmatiskt perspektiv	33
Domboksutgivningen i Finland.....	47
Textutgåvorna och traditionen i finländsk nordistik	72
Editionsfilologins etik	89
Edition som akademiskt lärdomsprov.....	111
Texternas bakgrund	122
Register	124

– Minä olen Yūkō, lumen runoilija.
Minun runoni ovat kauniita,
mutta toivottoman valkoisia.
Mestari, opettakaa
minut maalaamaan.
Opettakaa minulle värit.

– *Maxence Fermine: Lumi (2005)*

Summary

Lönnroth, Harry (2007). *Filologin som vetenskap. Artiklar om textutgivning och filologisk metod.* (Philology as science. Articles on scholarly editing and philological method.) 130 pp. ISBN 978-951-44-7115-5. Tampere University Press, Tampere, Finland.

This book contains an introduction and six peer reviewed articles on scholarly editing and philological method. The book is aimed at Nordic philologists and linguists but also at historians working with old manuscripts and scholarly editing of historical sources.

The scientific articles are 1. "Joh. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar" ('The Rhyming Chronicle of Finland by Johannes Messenius'), 2. "Ekenäs rådstugurätts domböcker i ett historisk-pragmatiskt perspektiv" ('The judgment books of the magistrates' court of Ekenäs, Finland, from a historical-pragmatic perspective'), 3. "Domböksutgivningen i Finland. En kritisk översikt" ('Editing judgment books in Finland. A critical overview'), 4. "Textutgåvorna och traditionen i finländsk nordistik" ('Scholarly editions and the tradition of Scandinavian languages in Finland'), 5. "Editionsfilologins etik" ('The ethics of editing') and 6. "Edition som akademiskt lärdomsprov" ('Scholarly editing as a dissertation topic').

Keywords: philology, scholarly editing, philological method, textual scholarship, textual criticism, manuscript studies, Nordic philology, Scandinavian languages

Förord

När denna bok nu är färdig, vill jag tacka alla dem som har bidragit till dess tillkomst. Särskilt vill jag tacka professor emerita Kristina Nikula och professor emeritus Per-Axel Wiktorsson som har kommenterat boken i manuskript. För värdefulla synpunkter tackar jag också den anonyma referent som deltog i bedömningen av manuskriptet.

Samarbetet med förlagschefen Outi Sisättö på Tampere University Press har varit givande. Ombrytningen av boken har utförts av Maaret Kihlakaski. För språkgranskning av Summary tackar jag Virginia Mattila. Letterstedtska föreningen, Stockholm, har stött tryckningen av boken ekonomiskt. Nypublicering av bidragen skulle inte ha varit möjlig utan tillstånd av dem som äger copyright på artiklarna.

Boken är illustrerad med gamla vykort som hör till min samling.

När jag daterar denna bok, befinner jag mig på Turun yliopisto, Åbo universitet, där jag handhar en professur i nordisk filologi. Jag tackar såväl mina kolleger som mina studenter för en fin möjlighet och en inspirerande vår.

Mottot för boken har jag hämtat ur den franske författarens Maxence Fermines bok *Lumi*, 'Snö', som jag fick som disputationsgåva av professor Christer Laurén.

Min skrivande sambo Katja tackar jag för att hon orkar sporra mig i mina bokprojekt. Min son Eino tackar jag för att han alltid får sin forskande pappa på gott humör.

I Juslenia i Åbo i september 2007

Harry Lönnroth

Inledning

Denna artikelsamling handlar om nordisk filologi i teori och praktik. Med *nordisk filologi* avses här den filologiska sidan av universitetsämnet med samma namn, inte den lingvistiska, trots att boken också innehåller en artikel som hör till området historisk lingvistik ("Ekenäs rådstugurätts domböcker i ett historisk-pragmatiskt perspektiv").¹ Fokus i boken ligger på *textutgivning* och *filologisk metod*. Den filologiska metoden, det vill säga det filologiska forskningsgreppet, hör till all forskning i och utgivning av äldre och nyare texter (för filologisk metod, se t.ex. Wiktorsson 1992).

De sex artiklarna i boken fokuserar på originalhandskriften till Johannes Messenius "rimkrönika om Finland och dess inbyggare" från 1620-talet, Ekenäs stads dombok i ett historisk-pragmatiskt perspektiv, domboksutgivning i Finland, textutgivning inom finländsk nordistik, editionsfilologins etik och edition som akademiskt lärdomsprov.

Boken vänder sig till nordiska filologer, lingvister och historiker som sysslar med gamla handskrifter och källutgivning. På grund av att min egen referensram är en nordisk filologs re-

1. I Finland heter universitetsämnet Nordisk filologi också Nordiska språk eller Svenska språket.

ferensram är bokens huvudsakliga målgrupp nordiska filologer. Trots detta hoppas jag att också lingvister och de filologer som representerar andra språkämnen kan dra nytta av den. Genom att kort ha förklarat ett antal grundläggande termer och begrepp hoppas jag även att boken kan användas av studerandena inom de nämnda områdena. Det bör också påpekas att jag placerar källorna efter utgivaren; på detta sätt vill jag betona utgivarens roll.

De filologer och historiker som sysslar med vetenskaplig textutgivning lägger snart märke till att det är fråga om ett forskningsområde som inte sällan uppvisar skiftande kvalitet i fråga om mål, material och metod. Det är också ett område där en uppsjö av termer och begrepp kommer till användning, ibland används de inkonsekvent och inexakt – omedvetet. Detta beror väsentligen på två omständigheter: för det första är forskningstraditionen inom filologi och historia i Finland marginell när det gäller utgivning av källor, för det andra har det sällan förts någon interdisciplinär metodisk och teoretisk diskussion i Finland mellan filologer och historiker. Vilka krav ställer en filolog och en historiker på en vetenskaplig utgåva? Hur kan man med hjälp av tvärvetenskapligt samarbete åstadkomma en utgåva i bokform och/eller i elektronisk form? Min förhoppning är att jag med denna bok åtminstone lite lyckas aktualisera textutgivning och den därtill hörande filologiska metoden som ett vetenskapligt givande forskningsområde.

De texter som ingår i denna samling har jag skrivit som doktorand och sedermera som assistent i nordiska språk vid Tammerfors universitet under åren 2000–2006. Fem artiklar har publicerats under åren 2002–2005, medan en artikel ännu inte har kommit ut i tryck ("Edition som akademiskt lärdomsprov"). En överarbetad version av denna artikel kommer dock senare att ges ut på engelska. Artiklarna, som är skrivna på svenska, har tidigare getts ut i vetenskapliga tidskrifter och samlingsvolymmer i Finland och Sverige. De publiceras i kronologisk ordning.

Nyutgivningen av texterna är motiverad av två skäl. För det första bildar de en tematisk och tidsmässig helhet; alla texter i denna samling handlar om nordisk text- och editionsfilologi skrivna i princip under en femårsperiod. Samlade mellan samma pärmar är de lätt tillgängliga och då kommer den röda tråden – textutgivning och filologisk metod – också förhoppningsvis bäst fram. Det bör dock påpekas att artiklarna ursprungligen inte har skrivits i syfte att de senare skulle ges ut i form av en artikelsamling. För det andra skrivs det numera litet, om alls, om den filologiska sidan av universitetsämnet i Finland. Denna bok är sålunda ett finländskt bidrag till ett förhoppningsvis växande intresse för den filologiska vetenskap som hos oss länge legat i träda (för aktuell filologisk forskning, se även Lönnroth 2007a, 2007b, 2007c, 2007d).

Artiklarna har kommit till vid sidan av mitt avhandlingsprojekt *Ekenäs stads dombok 1678–1695. I: Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift. II: Filologisk utgåva med kommentar och register.*² Dessa ”ungdomsarbeten” är på sätt och vis ”biprodukter” till avhandlingen. De berättar om sin författares mer eller mindre stapplande steg inom den filologiska forskningen. På grund av min vetenskapliga bakgrund gäller min diskussion oftast forskning i och utgivning av historiska texter från 1600-talet. Skönlitterära texter faller utanför ramen för denna bok.

Samtidigt som man blickar bakåt över sin tidiga vetenskapliga produktion, känns det svårt att återkomma till sina gamla texter; var och en som på ett eller annat sätt sysslar med forskning och skrivande vet detta. Vid nyutgivningen av texterna har jag tagit mig friheten att omarbeta och förenhetliga dem i syfte att åstadkomma en enhetlig samling i fråga om innehåll och layout. Uppreppning har dock inte helt kunnat undvikas i en artikelsamling som denna; i likhet med andra texter är de produkter av sin

2. Avhandlingen lades fram i stencil 2006. År 2007 gavs den ut i tryck av Finska Vetenskaps-Societeten.

tid. Oftast har mina ändringar gällt ordval och uttryck. När det gäller innehållet i artiklarna måste jag däremot i de flesta fall försöka respektera de åsikter som jag hade när jag för första gången skrev min text.

* * *

De sex vetenskapliga artiklar som ingår i denna bok är inte bara i sig självständiga artiklar utan också en helhet. De kompletterar också den filologiska grundsyn på textutgivning och handskriftsforskning som jag pläderat för bland annat i min doktorsavhandling. I doktorsavhandlingen får många termer och begrepp självfallet en utförligare behandling än här.

Den första artikeln i boken, "Joh. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar", är en textfilologisk handskriftsstudie. Den handlar om den svenske professorn, historikern och dramatikern Johannes Messenius och den rimkrönika som han avfattade under sin långa fångenskap i Finland på 1620-talet. I sin historiska krönika om Finland, som är en av de första i sitt slag, ger Messenius, livstidsfånge på Kajaneborg, en kronologisk beskrivning av Finlands historia från syndafloden till sina egna dagar. Artikeln, som baserar sig på min avhandling pro gradu i nordiska språk, fokuserar på originalhandskriften med signum M 146 på Kungliga Biblioteket i Stockholm. Trots att det i första hand är fråga om en handskriftsstudie anlägger jag också några allmänna synpunkter på språket i denna 1600-talshandskrift. Det är framför allt rimmet som hos Messenius avgjort många språkliga och stilistiska val. Messenius rimkrönika gavs ut i en ny finsk översättning år 2004. Översättningen beledsagas av en parallelltryckt diplomatarisk utgåva av det svenska originalet från cirka 1629.

Den andra artikeln i boken, "Ekenäs rådstugurätts domböcker i ett historisk-pragmatiskt perspektiv", avviker från de övriga artiklarna i boken såtillvida att den inte är en utpräglad filologisk artikel. Snarast hör den hemma inom området historisk lingvistik (historisk pragmatik). Artikeln är dock ett exempel på att lingvistiska och filologiska frågor ofta går hand i hand vid arbetet med äldre texter. Alltför ofta saknar dagens lingvister en filologisk och historisk grundsyn. Hur skall man gå tillväga när man forskar om ett lingvistiskt fenomen utgående från äldre skriftligt primärmaterial? Hurdana källkritiska faktorer ingår i detta arbete? Hur "autentiskt" är det "talspråk" som domböckerna så ofta anses vittna om? Mitt syfte med artikeln är framför allt att med hjälp av några empiriska exempel åskådliggöra de underliggande möjligheter som underrätternas protokoll innehåller när det gäller utforskandet av talspråk i skrift på 1600-talet. Därför kan artikeln ses som ett tidigt finländskt bidrag till den historisk-pragmatiska domboksforskning som i relativt stor utsträckning bedrivits inom internationell lingvistik.

Den tredje artikeln i boken, "Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt", är en filologihistorisk artikel. Syftet med artikeln är att göra en kritisk granskning i ett filologiskt perspektiv av de domboksutgåvor som getts ut i Finland under 1800- och 1900-talen. Jag fokuserar med andra ord på ett historiskt källmaterial och hur det under olika perioder getts ut i Finland. Utgångspunkten för artikeln var min egen utgåva av Ekenäs stads dombok 1678–1695: jag ville skaffa mig en föreställning om hur domböcker tidigare getts ut i Finland och hur de eventuellt "borde" ges ut på 2000-talet. Alla tidigare utgivare är historiker och arkivtjänstemän, medan filologer lyser med sin frånvaro. Att filologer inte deltagit i den diskussion som till exempel gäller utgivningen av judiciella källor är givetvis intressant. Någon stor förändring av forskningsläget har inte gjort sig gällande.

Den fjärde artikeln i boken, ”Textutgåvorna och traditionen i finländsk nordistik”, har i stil med artikeln ”Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt” en filologihistorisk förankring: att i form av en översiktsartikel redogöra för den vetenskapliga, särskilt den filologiskt inriktade, textutgivningens historia och status inom nordistiken i Finland. Om syftet med ”Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt” är att granska hur domböcker getts ut, så är syftet med ”Textutgåvorna och traditionen i finländsk nordistik” att granska vilka utgåvor, speciellt lärdomsprov, nordisterna åstadkommit. Därtill diskuterar jag utgivningen i ett editionsfilologiskt perspektiv. Delvis samma tematik behandlade jag sedermera i min *lectio praecursoria*: Hur borde man förhålla sig till en filologisk utgåva som doktorsavhandling vid en språkvetenskaplig institution? Också i detta hänseende kan en blick på ämnets lärdomshistoria avslöja något centralt också om dagens situation. Det skulle även vara intressant att i detalj behandla det mottagande som utgåvorna fått i Finland till exempel bland filologer och historiker. Vad berättar recensenternas kommentarer om synen på vetenskaplig textutgivning i Finland och hur har synen eventuellt utvecklats under årens lopp?

Med den femte artikeln i boken, ”Editionsfilologins etik”, har jag velat åskådliggöra de etiska dimensioner som ofta ingår i skönlitterära verk. Skönlitteratur är inte enbart en rik källa till forskning i dialog och andra språkliga fenomen utan också i frågor av professionell relevans. I detta fall är det fråga om hur två skönlitterära författare under olika tider kommenterat drag som direkt eller indirekt har att göra med utgivningen av texter. En utgivare måste fatta många etiskt viktiga beslut i sitt möte med primärkällorna, det hör till hans profession och fackkunskap. I artikeln ville jag behandla problematiken kring editionsfilologins etik utifrån två romaner (*The Aspern Papers* av Henry James 1888

och *The Archivist* av Martha Cooley 1998). I ljuset av romanerna finner man att de etiska frågorna i stora drag uppvisar liknande tendenser även i ett längre historiskt perspektiv.

Den sjätte och sista artikeln i boken, "Edition som akademiskt lärdomsprov", är en bearbetad version av den *lectio praecursoria* som jag höll vid Tammerfors universitet den 2 december 2006. Det kan ses som ett "försvar" för den filologiska sidan av nordistiken i Norden i allmänhet och i Finland i synnerhet. I mitt öppningsföredrag kritiserar jag bland annat några fördomar som är förknippade med textutgivning som vetenskaplig praxis. Därför ägnade jag mitt föredrag åt denna problematik genom att diskutera den filologiska utgåvan som akademiskt lärdomsprov med speciell hänsyn till doktorsavhandlingar. Syftet med mitt resonemang är att granska den filologiskt eller språkhistoriskt inriktade källutgivningens status vid våra språkvetenskapliga men också andra institutioner. Min diskussion utgår bland annat ifrån hur en nordisk filolog och en brittisk historiker ser på den problematik som har att göra med förhållandet mellan vetenskaplig textutgivning och akademiska lärdomsprov. I detta avseende visar filologer och historiker många slående likheter. Problemet är att de inte sällan är omedvetna om detta.

Litteratur

- Lönnroth, H. (red.) 2007a: *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Lönnroth, H. 2007b: *Ekenäs stads dombok 1678–1695. I: Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors.
- Lönnroth, H. 2007c: *Ekenäs stads dombok 1678–1695. II: Filologisk utgåva med kommentar och register*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors.
- Lönnroth, H. 2007d: ”Karlar, inttet will iagh sittia och äta eller dricka medh denna mannen. Citatmeningar i en finländsk dombok i sent 1600-tal”. *Arkiv för nordisk filologi* 122, s. 181–247.
- Messenius, J. 2004: *Suomen riimikronikka*. Toimittaneet ja suomentaneet H. Lönnroth & M. Linna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Wiktorsson, P.-A. 1992: ”Skrivare och proveniens med utgångspunkt i lagar och diplom”. J. Carlquist (utg.), *Föreläsningar i medeltidsfilologi*. Stockholms universitet, Stockholm, s. 29–56.

Joh. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar

Inledning

Johannes Messenius (1579/80–1636), professor vid Uppsala universitet, dramatiker och en av sin tids stora svenska historiker, författade Finska rimkrönikan, det vill säga *Job. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar*, under sin närapå 20 år långa fångenskap på Kajaneborg i Finland (1616–1635).¹ Enligt Harald Olsson (1944:96) har denna rimmade krönika fullbordats ”senast 1629”. Också Messenius själv lämnar ledtrådar för dateringen i sin text, bland annat i företalet. Messenius representerar den äldsta bevarade historieskrivningen om Finland. Finska rimkrönikan (härefter Rimkrönikan) har till och med kallats ”den första, på populärt språk affattade historia öfver Finland, som blifvit skrifven” (Messenius 1865:iv). Krönikan är ett försök att skildra Finlands historia kronologiskt från förhistorisk tid, det vill säga syndafloden, till Messenius egna dagar. Händelserna i krönikan förs fram till 1628. Kyrkohistorien intar en central roll i verket.

1. En *rimkrönika* är en ”historisk berättelse på vers”, vanligen knittel (*Svensk ordbok* 1986).

I denna artikel utgår jag ifrån min avhandling pro gradu (Lönnroth 2000) och redogör å ena sidan för den 1600-talshandskrift som jag transkriberat² och å andra sidan för några för Johannes Messenius typiska språkliga och stilistiska drag. Jag presenterar även tre avskrifter av Rimkrönikan. Huvudvikten är lagd på den filologiska handskriftsbeskrivningen.³

Kajaneborg

Tidigare forskning

Johannes Messenius har som dramatisk författare undersökts i relativt stor utsträckning (se Ljunggren 1864; Sylwan 1925; Lidell

-
2. När man *transkriberar*, överför man "(text) från ett teckensystem till ett annat" (jfr *translitterera*) (Svensk ordbok 1986).
 3. Henrik Schück (1920a) har skrivit Messenius biografi (även i särtryck 1920b). För Messenius, se också Lindroth (1997:257–265). På finska har Messenius liv och verk berörts av bl.a. Eino Cederberg (1923) samt Harry Lönnroth och Martti Linna (Messenius 2004).

1935; Ståhle 1975).⁴ Hans språk och handskrifter har dock kommit i skymundan inom svensk språkhistorisk och filologisk forskning. Elof Hellquists *Studier i 1600-talets svenska* (1902) är till dags dato den mest utförliga undersökning som handlar om språket i Messenius dramer. Hilding Lidell (1982, 1984) har sysselsatt sig med en nytugåva av dramat *Christmannus*. Detta drama är en lämplig jämförelsegrund för Rimkrönikan på grund av sin tillkomsttid och sin tillkomstsituation, det vill säga fångenskapen på Kajaneborg under 1616–1635. Dessutom är *Christmannus* det enda av Messenius skådespel som finns bevarat i dennes egenhändiga handskrift.⁵ På doktorsavhandlingsnivå har Messenius produktion ytterligare behandlats av Harald Olsson (1944) och Ann-Mari Jönsson (1988), den förra är historiker, den senare latinist.

Avsaknaden av språkhistorisk och filologisk forskning gäller även Johannes Messenius tre lokalkrönikor över Stockholm, Finland och Dalarna, som dock alla utkommit i bokform (*Stockholmskrönikan* av Carl Silfverstolpe 1875, *Dalakrönikan* av C. A. Ossbahr 1905).⁶ Rimkrönikan utgavs för första gången år 1774 av professor Johan Bilmark i Åbo. Det dröjde länge innan den skådade dagens ljus trots att man hade för avsikt att trycka den redan under Messenius livstid. 1865 års utgåva av Rimkrönikan baserar sig på 1774 års utgåva, inte på originalhandskriften. Messenius samlade dramer har getts ut av Henrik Schück (1886–1888) och Hilding Lidell (1952, 1954).

4. Carl Ivar Ståhle (1975:174–185) har behandlat problematiken rörande stavelseräkning och språkform. Många av de fall han presenterar har jag registrerat också i Rimkrönikan.

5. Cod. Vp. 14 i Kungliga Biblioteket, Stockholm.

6. Enligt Schück (1920b:285–288) är *Dalakrönikan* ”den minst betydande” av Messenius krönikor, och *Stockholmskrönikan* den mest givande. Schück skriver att språket i den sistnämnda krönikan är ”lika otympligt som i hans [Messenius] efteråt skrivna dramer, och det är tydligt, att han, såsom han även i den samtidigt utgivna *Palinodia* erkänner, ej fullt behärskade sitt modersmål”. (Jfr Schück 1920b:98.)

En ny översättning av Rimkrönikan till finska utkom 2004 (Messenius 2004). Boken, som är en relativt noggrann prosa-översättning, vänder sig i första hand till finländska historiker och filologer. Den innehåller också en diplomatarisk utgåva⁷ av den svenska originaltexten med kommentarer. Utgivningen var motiverad eftersom de två senare utgåvorna av Rimkrönikan (Messenius 1774, 1865) inte gör anspråk på att vara filologiskt användbara.

Originalhandskrift

Originalhandskriften till Rimkrönikan förvaras i Kungliga Biblioteket i Stockholm med signum M 146. Samma codex⁸ innehåller också originalhandskriften till Johannes Messenius *Dalakrönika* som följer direkt efter Rimkrönikan.

Den ende som hittills undersökt originalet närmare är Harald Olsson (1944:94–99) som forskat i *Scandia illustratas* källförhållanden. Han diskuterar olika detaljer i Rimkrönikan, bland annat det faktum att det inledande partiet i Rimkrönikan har omarbetats. Han diskuterar även vilket samband detta har med de två titelblad som finns i handskriften, av vilka ett är kasserat av Johannes Messenius. Han tar även upp det kasserade titelbladets samband med de titelblad som Messenius gjorde till de olika delarna av *Scandia illustrata* och dennes avsikter när det gäller utgivning. Olsson ger viktiga upplysningar om Rimkrönikan, men man kan inte säga att han gör en regelrätt beskrivning av originalhandskriften.

7. En *diplomatarisk utgåva* är en utgåva ”som återger (viss urkunds) text med stor noggrannhet” (*Svensk ordbok* 1986).

8. En *codex* är ”gammal handskrift i bokform” (*Svensk ordbok* 1986).

I Carl Gustaf Warmholtz (1782/1966:286–287) handskriftsbibliografi hittar man som handskrift nummer 765 Rimkrönikan av år 1774. Där betecknas Rimkrönikan vara ”af nog ringa värde”. Det framgår dock inte vad Warmholtz baserar sin argumentation på: han betraktar Rimkrönikan med 1700-talsforskarens ögon och det förefaller sannolikt att han kommenterar Rimkrönikans värde som historiskt källmaterial.

Originalen till Rimkrönikan – med en formatstorlek på cirka 19 x 15 cm – präglas av många överstrukna textpartier, såväl enskilda ord som hela rader.⁹ Originalen kännetecknas ytterligare av ett flertal kompletteringar och korrigeringar. Dessa ingrepp, som Johannes Messenius ofta försett med införingstecken, står i de flesta fall i marginalen. Största delen av de kronologiska årtal som löper i marginalen har också rätt konsekvent strukits över. Dessa ingrepp är med all sannolikhet gjorda av Messenius själv. Originalhandskriften är i stort sett i gott skick. Den har en sidnumrering som omfattar sidorna 6 + 111, medan antalet blad, det vill säga folia¹⁰, då blir hälften av detta. De sex första sidorna har numrerats separat, varefter ny paginering tar vid.

Originalhandskriften till Rimkrönikan har följande utseende:

9. *Dalakerönikan* medräknad är Rimkrönikan ca 2 cm tjock.

10. *Folio* är ”numrerat blad i bok utan sidnumrering” (*Svensk ordbok* 1986).

”Titelblad” (Kungliga Bibliotekets anteckningar) ¹¹	s. 0 Följande sida blank
Titelblad I	s. 1 s. 2 är blank
Titelblad II (kasserat) ¹²	s. 3 s. 4 är blank
Företalet ”Till Läsaren”	s. 5–6
Rimkrönikan (ny paginering) Insatta appar	s. 1–111 mellan s. 46–47 ¹³ och 104–105 ¹⁴

Handskriften föreligger i kvartoformat¹⁵ (4:o) och är fördelad på nio lägg¹⁶ varav det första lägget består av endast fyra folia. Bandets rygg och hörn är skinnklädda och dess pärmar består av tunna träskivor täckta med papper. Det mörkbruna bläcket är rätt välbevarat. Johannes Messenius handstil kan beskrivas som rätt tydlig kursiv i största delen av Rimkrönikan. Texten är skriven i en kolumn per blad så att vartdera bladet har ungefär cirka 20 rader, och skriften är så gott som av samma storlek hela handskriften igenom. Texten är skriven på utpressat papper. De så kallade spegelblad som är klistrade på pärmarnas insidor är ytterligare av samma papperskvalitet som

11. På pärmens insida står bl.a. accessionsnumret 1904/46, dvs. handskriften har inkommit som nummer 46 i ordningen av de handskrifter som Kungliga Biblioteket förvärvat år 1904. Till Kungliga Biblioteket har handskriften kommit från Riksarkivet 15.7.1904.
12. ”Finlandz Krönika, Om inbyggjernas wrsprung, Härkomst, Gudztjänst, bedrefter, konungar, Regenter och Biskoper; ifrån Synfloden in till thenna vår tidh, på rhim Sanfärdeligan wthi fem böker beskrefuen Af Johan Messenio. Men trykt i Stocholm hos Christopher Reussner, åhr M.DC.XXX.” I Kungliga Bibliotekets realkatalog finns ändå den riktiga upplysningen att handskriften inte tryckts detta år.
13. Texten lyder: ”+ Then Andre Bok Af Finlandz Rhimkrönika:”.
14. Texten lyder: ”+ Then Tredie Bok Af Finlandz Rhimkrönika:”.
15. *Kvarto* är ”ett större bokformat med höjden 25–35 cm” (*Svensk ordbok* 1986).
16. Ett *lägg* är ”visst antal blad i bok eller handskrift, som lagts samman och bildar en enhet” (*Svensk ordbok* 1986).

själva handskriften. Vattenmärken påträffas också i originalet.¹⁷ I stil med många andra texter från 1600-talet är Messenius ortografi och interpunktion i Rimkrönikan vacklande.

I det följande berör jag också tre avskrifter som bevarats till våra dagar.¹⁸ Två av dessa ingår i Kungliga Bibliotekets samlingar. Bibliotekets realkatalog lämnar följande upplysningar om dem:

- (a) Den ena avskriften har signum D 61 och är den löstagna andra delen av codex D 61 (dvs. D 61:2) som innehåller samtliga Messenius tre rimkrönikor (D 61:1 *Chrönika om Stockholm* och D 61:3 *Dala-krönika*). Det är fråga om en foliant¹⁹ på 33 x 21 cm (från Antikvitetsarkivet D 61).
- (b) Den andra avskriften tillhör den Rålambska handskriftssamlingen (nr 55). Det framgår av Kungliga Bibliotekets realkatalog att avskriften är grundad på originalet. Storleken på denna avskrift är 20 x 15,5 cm. Avskriften föreligger i 4:o.

I Uppsala universitetsbiblioteks ägo finns också en avskrift av Rimkrönikan. Denna ingår i den så kallade Nordinska handskriftssamlingen och återfinns i en volym med signum N 1125 (gammal numrering 426). Denna avskrift omfattar 28 sidor och finns på blad 23 till och med blad 36.

17. Anna Fredriksson Adman, Kungliga Biblioteket, har gått igenom vattenmärkena i Rimkrönikan. Hon påpekar att det finns vattenmärken på nästan hälften av bladen. Några kan ha missats eftersom de flesta går in i bindningen. Därtill, fortsätter hon, måste man tänka på att läggen består av dubbelblad: ena halvan av vattenmärket syns på ena halvan av dubbelbladet, och den andra halvan kan dyka upp på andra halvan av dubbelbladet några blad senare (meddelande via e-post 7.7.1999).

18. I undersökningen har medvetet inte tagits hänsyn till om övriga avskrifter eventuellt finns arkiverade på annat håll.

19. En *foliant* är en "bok i folioformat" (*Svensk ordbok* 1986).

Språk och stil

Den allmänt vedertagna bedömningen av Johannes Messenius språk – som omfattas bland annat av Henrik Schück (1920b:98) – ligger i linje med de resultat som jag kommit fram till i min undersökning av nominalböjningen i Rimkrönikan efter Messenius egenhändiga handskrift. Man kan med andra ord hävda att Rimkrönikan varken är något konstnärligt eller språkligt mästerverk. Messenius sätt att använda sig av rim är ställvis variationsfattigt eftersom många belägg i rimfunktion tenderar att rimma med relativt likartade ord.

Inom äldre svensk dramatik anses Johannes Messenius traditionellt vara en av de mest kända representanterna för den så kallade *stavelseräkande* (syllabiska) skolan (t.ex. Beckman 1946:139). Med denna versprincip avses en vers som ”fasthåller ett bestämt antal stavelser, men icke bestämda platser för höjningarna” (Sylwan 1925:4). Rimkrönikan bygger genomgående på en åttastavig vers, och det har varit Messenius strävan att konsekvent fullfölja denna princip. Textprovet nedan åskådliggör Messenius versbruk. Exemplet är hämtat på sidan 111 i Rimkrönikan när Messenius avslutar sin krönika:

Tu Slagz krönikor till beröm
Jagh finskom i mitt fängzle Skref,
Aldrigh någon förr thet Så dref!
hema, och bårte, ha the prijs
Så witnar med migh hwar man²⁰ wijs,
han, och du, här medh faren wäl,
Tå iagh dör, önsken gått min Siäl.²¹

20. Med kursiven avses ett s.k. nasalstreck.

21. Min transkribering.

Det åttastaviga, syllabiska versmåttets och slutrimmets centrala roll vid valet av ordformer kommer klart till synes hos Johannes Messenius, som varit bunden av den strikta versen. Messenius har varit tvungen att passa in orden i versen, något som ställvis lett till syntaktiskt komplicerade och svårtolkade meningar samt viss klumpighet. Ibland har han till och med kasserat en "modern" (nysvensk) ordform och tillagt en "äldre" (fornsvensk) för att uppfylla stavelseräkningens krav. Detta förfarande förklarar en hel del av de ingrepp som präglar originalhandskriften.

Utgående från min undersökning kan man konstatera att Johannes Messenius 1600-talssvenska mestadels bibehåller spridda rester av fornsvenska, särskilt vid bibliska och andra högtidliga ord; de flesta äldre rester är dock lexikaliserade uttryck. Annars är nominalböjningen i stort sett i enlighet med bland annat Elof Hellquists (1902) resultat fastän Rimkrönikan tenderar att vara något modernare än Messenius dramer.²² Messenius använder sig av fornsvenska ordformer och inslag i relativt ringa utsträckning; för det mesta är de metriskt motiverade och har sålunda en stilbärande funktion. På grund av rimkrönikegenren kan man inte dra alltför långtgående slutsatser eftersom många fall beror på Messenius estetiska intentioner (jfr Hellquist 1902:84).

Latinets roll i Johannes Messenius omfattande latinska författarskap är av intresse på grund av hans vetenskapliga bakgrund. Det här är just vad Carl Ivar Ståhle (1975:175) diskuterar när han hävdar att Messenius språk blev "allt besynnerligare" i de krönikor som skrevs ned under fångenskapen på Kajaneborg. Ståhle påpekar att Messenius svenska författarskap uppvisar "rena latinismer" på grund av att dennes "huvudspråk" varit latin. Men främmande inverkan begränsar sig inte bara till Messenius ordförråd utan den har också satt sin prägel på syntaxen. Som exempel på detta tar

22. Hellquists stora material innehåller också flera fornsvenska ordformer och möjliggör en mera ingående beskrivning av formläran.

Ståhle upp det latinska *traiectio*, spärning. Vad nominalböjningen beträffar kommer den så kallade *latinska deklinationen* till synes framför allt vid egennamn.

Dialektalt färgat språk förekommer inte i stor utsträckning i Rimkrönikan. De dialektala belägg som excerperats är huvudsakligen östgötska inslag men i viss mån kan också spår av uppsvenska språkvanor skönjas.

Slutord

I denna artikel har jag fokuserat på Johannes Messenius rimkrönika om Finland efter dennes egenhändiga handskrift från cirka 1629. Trots att Messenius har undersökts har språket råkat i skymundan. I min avhandling *pro gradu* (Lönnroth 2000) har jag presenterat iakttagelser i fråga om det transkriberade originalet och några för Messenius typiska språkliga och stilistiska drag i detta. Jag har bland annat pekat på några brister hos Messenius vad gäller språk och stil. Messenius största betydelse ligger framför allt i det historiska och i att denna Messeniuskrönika – i vid bemärkelse – är en representant för den svenska som skrivits i Finland på 1600-talet.

Källa

Messenius, J. ca 1629: *Job. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar*. Originalhandskrift med signum M 146. Kungliga Biblioteket, Stockholm.

Litteratur

- Beckman, N. 1946: *Den svenska versläran till universitetsstudiernas tjänst*. 4:e uppl. C. W. K. Gleerups Förlag, Lund.
- Cederberg, E. 1923: *Kaksi Kajaaninlinnan vankia*. Karisto, Hämeenlinna.
- Hellquist, E. 1902: *Studier i 1600-talets svenska*. K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Uppsala.
- Jönsson, A.-M. 1988: *Johannes Messenius: Chronologia Sanctae Birgittae. A critical edition with introduction and commentary*. Studentlitteratur, Lund.
- Lidell, H. 1935: *Studier i Johannes Messenius dramer*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Lidell, H. (utg.) 1952: *Johannes Messenius samlade dramer*. Svenska Litteratursällskapet, Uppsala.
- Lidell, H. (utg.) 1954: *Johannes Messenius samlade dramer*. Svenska Litteratursällskapet, Uppsala.
- Lidell, H. 1982: *Johannes Messenius drama Christmannus. 1 Text med förord och inledning*. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Lidell, H. 1984: *Johannes Messenius drama Christmannus. 2 Kommentarer, exkurs 1 och 2 samt register*. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Lindroth, S. 1997: *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*. Norstedts, Stockholm.
- Ljunggren, G. 1864: *Svenska dramaten intill slutet af sjuttonde århundradet*. C. W. K. Gleerup, Lund.
- Messenius, J. 1774: *Berättelse om några gamla och märkwärdiga Finlands Handlingar, hwilken innehåller en krönika om inbyggarens härkomst, bedrifter, gudstjenst, konungar, regenter och biskopar / med svenska rim beskrefwen*. Frenckell, Åbo.
- Messenius, J. 1865: *Job. Messenii Rimkrönika om Finland och dess Inbyggare*. G. W. Edlunds, Helsingfors.

- Messenius, J. 2004: *Suomen riimikronikka*. Toimittaneet ja suomentaneet H. Lönnroth & M. Linna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Olsson, H. 1944: *Johannes Messenius Scandia illustrata. Studier i verkets tillkomsthistoria och medeltidspartiets källförhållanden*. Gleerupska Univ.-Bokhandeln, Lund.
- Ossbahr, C. A. (utg.) 1905: "Joh. Messenius Dala-Krönika". *Samlaren* 26, s. 93–138.
- Schück, H. (utg.) 1886–1888: *Johannes Messenius samlade dramer*. Svenska Litteratursällskapet, Uppsala.
- Schück, H. 1920a: "Minne av Johannes Messenius". *Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886*. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm, s. 67–386.
- Schück, H. 1920b: *Messenius: några blad ur Vasatidens kulturbistoria*. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Silfverstolpe, C. (utg.) 1875: *Historiskt Bibliotek*. Första delen. Stockholm.
- Ståhle, C. I. 1975: *Vers och språk i Vasatidens och stormaktstidens svenska diktning*. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Svensk ordbok* 1986: 2 uppl. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Esselte Studium, Stockholm.
- Sylwan, O. 1925: *Den svenska versen från 1600-talets början*. Göteborgs högskola, Göteborg.
- Warmholtz, C. G. 1782/1966: *Bibliotheca historica Sveo-Gothica* 1–2. Photographic reprint. Rosenkilde og Bagger, København.

Otryckt

- Lönnroth, H. 2000: *Job. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar. En språkhistorisk studie över nominalböjningen i en 1600-talsbandskrift*. Avhandling pro gradu i nordiska språk. Institutionen för filologi II, Tammerfors universitet. Tillgänglig under adressen <http://tutkielmat.uta.fi/tutkielma.phtml?id=8260>

Ekenäs rådstugurätts domböcker i ett historisk-pragmatiskt perspektiv

Ekon från en rättssal på 1600-talet

Den 3 januari 1634 ägde följande episod rum i rådstugurätten i Ekenäs i södra Finland. Den muntliga språkhandlingen förevigades för eftervärlden av stadsskrivaren Matts Simonsson, som var i tjänst åren 1632–1642. Så här berättar Ekenäs stads dombok 1634 om tilldragelsen:

(1) Kärde Peer Pärsson till Matz Finne om adt han haffwer kommit till Peer Pärssons och brvkat sÿn onÿttighe Mun på hans Dreng, och där opå haffwer Peer Pärsson sagdt till honom, **tu tor full kom i kiston för sodan ditt skick**, där emooth haffwer Matz Finne swaradt **baw**, effter som Ewert Dellinghusen wittnadhe. Och effter han är een Rådman och han haffwer giordt honom där medh föracht och last, Fälttess han fördenskulldh effter dett 12 Capitel i Konungha balcken till tolff M Sachk. (Hultman 1913:30; fet stil av mig.)

För en modern människa känns detta domboksfragment utomordentligt levande, till och med en smula roande. För en filolog intresserad av historisk rättssalsdiskurs öppnar målet perspektiv på det underliggande talspråket i en rättshistorisk urkund.

En *dombok* är enligt *Nordisk familjebok* (1959) benämningen ”på den bok, till vilken en domstols domar för varje år skola sam-

manföras. Före 1948 var d[ombok] benämningen på det protokoll, som vid underrätt fördes över tvistemål och brottmål m. m.". Domboksprotokollet är stadsskrivarens tolkning av de argument som lagts fram under rättegången. Det var han som skrev ned de muntliga vittnesmålen under rättsprocessen och sålunda återgav den språksociala verkligheten i skriven form. Eftersom protokollen bygger på tal, har lokalfärgade och talspråkliga drag smugit sig in i dem (t.ex. kortformer av typen *haffuer* > *har*). Följaktligen innehåller domböckerna anförda meningar av olika slag: stadsskrivaren har återgett vittnenas språkhandlingar med hjälp av *direkt* (citaten) eller *indirekt* (referatmening) anföring. Hur noggrant protokollisten eftersträvat att återge språkhandlingarna varierar till exempel i fråga om regionala särdrag i uttal och morfologi (jfr SAG 1999:844–874). Det bör noteras att vittnena varit medvetna om skrivarens närvaro när de ensamma fört sin talan inför rätten i Ekenäs.

Samspelet mellan det kanslispråkliga mönster som skrivaren följt i sin ämbetsutövning kontra nedteckningen av de muntliga vittnesmålen skapar dynamik i texten. I domboken är stelnade och formellbundna fraser frekventa och i kontrast till dem ger citaten texten en lokal prägel. Det är till exempel intressant att kontrollera den morfologiska variationen dels i de direkta citaten, dels i andra textpartier. Härmed aktualiseras bland annat frågan om stadsskrivarens normuppfattning (jfr Johansson 2000).

Språklig information (t.ex. paralingvistiska medel och extra-verbal kommunikation) uteblir och putsas bort i och med att en språklig kanal, tal, omvandlas till en annan, skrift (jfr Hiltunen 1996:20–21). Man kan inte med exakthet veta vad som utelämnats under processen än mindre hur ordgrant protokollen återspeglar det faktiska autentiska tal som kommit till under formella omständigheter präglade bland annat av maktrelationer

och situationsbundenhet. Det är sannolikt att allt av innehållsmässig och rättslig vikt nedtecknats. Att skrivaren i exempel (1) använt sig av en citatmening tyder med stor sannolikhet på att den nämnde Per Persson uttryckt sig på detta sätt när han med det talspråkliga *tu tor full kom i kiston för sodan ditt skick* reagerat på Matts Finnes ohyfsade beteende. Förekomsten av det dialektala *full(er)* i dennes direkta citat bidrar likaså till känslan av talspråkighet (jfr Moberg 1998:46) och således trogen återgivning från skrivarens sida. Interjektionen *baw* (dvs. *bau*) i Matts Finnes svar har däremot återgetts i form av ett indirekt citat. Enligt Evert Dellinghusens utsaga har Matts använt dessa ord. Jag återkommer till exempel (1) nedan.

I denna artikel redogör jag för Ekenäs stads dombok från 1600-talet som ett historisk-pragmatiskt forskningsobjekt. Jag diskuterar vad domboken har att erbjuda den som vill klarlägga hur talspråk satt sina spår i en domstolsförhandling, det vill säga hur man med domboken kan bidra till ökad kännedom om det

Ekenäs

språk som talades och skrevs på 1600-talet. Excerpten belyser bruket av i) interjektioner, ii) okvädinsord, iii) lexikal upprepning och iv) turtagning. I samband med okvädinsord presenterar jag även ett belägg på hur skrivaren återgett talaremotionella drag.

Tidigare forskning

Talspråksbaserade genrer – dramer, domböcker, personliga brev och dagböcker – har på senare år börjat fånga språkforskarnas intresse, inte minst tack vare Douglas Biber och Edward Finegans undersökningar (Biber 1988; Biber & Finegan 1989, 1992, 1997). Framför allt den historiska pragmatiken har sedan mitten av 1990-talet varit på frammarsch i den internationella språkforskningen. Ett nordiskt korpusprojekt med socio- och pragmatiska forskningsfrågor är Svensk dramadialog under tre sekler (Melander Marttala & Östman 2000).

Den historiska pragmatiken, introducerad i boken *Historical Pragmatics* (red. av Jucker 1995), har möjliggjort diskursanalytiska och talaktsteoretiska perspektiv på språkhistoriskt material (se Jacobs & Jucker 1995; se även Jucker m.fl. 1999). 1692 års häxprocesser i Salem i Massachusetts är ett exempel på internationell forskning i rättsprotokoll (se Hiltunen 1996; Rissanen 1997). Engelska domböcker har behandlats av bland annat Barbara Kryk-Kastovsky (2000). Intresset visade sig även vid XVth International Conference on Historical Linguistics i Melbourne 2001 (Kryk-Kastovsky 2001; Lönnroth 2001).

I de nordiska länderna har man inte i speciellt hög grad koncentrerat sig på domboksspråket i vare sig historisk-pragmatiskt eller i historisk-sociolingvistiskt perspektiv. Domboksprotokoll och

liknande urkunder har inom nordistiken traditionellt stått i fokus för namnforskning och dialektologi (bl.a. Jørgensen m.fl. 1968; Karlsson 1978–1979, 1995; Bøggild-Andersen 1982; Schoonderbeek 2000). Verbböjningen i Ekenäs stads dombok 1623–1675 har behandlats av Bror Åkerblom (1950) i en längre artikel. Bland stadsböcker har Stockholms medeltida tänkeböcker stått i fokus för forskningen (t.ex. Moberg 1989, 1998; Carlquist 2000).

Talspråkliga drag i Ekenäs stads dombok 1623–1675

I det följande tar jag upp exempel på drag som kan föras tillbaka på en muntlig framställningssituation och således förknippas med talad interaktion ansikte mot ansikte.

Interjektioner

Händelseförloppet i exempel (1) kan betraktas ur två synvinklar. För det första åskådliggör exemplet bruket av en interjektion, *baw*, som enligt SAOB (B 521) betyder 'asch', 'bah', 'skräp' och 'strunt'. För det andra åskådliggör exemplet de hierarkiska maktrelationerna i stormaktstidens samhälle med Finland som en integrerad del av det svenska riket. Därför är sambandet historia–språkhistoria alltid viktigt när man anlägger ett historisk-pragmatiskt perspektiv på äldre domboksmaterial (för samspelet mellan historia och språkhistoria, se Teleman 1993). Att Matts Finne visade ringaktning och sorglöshet genom att snäsa *baw* till rådmannen Per Persson ledde till att han ålades böta 12 mark (jfr Takolander 1930:98–99).

Okvädinsord

I domböcker ”krakelar” man mycket. Detta beror på att heder intog en central ställning i ett lokalsamhälle på 1600-talet. Det är då man grälar den textinterna dynamiken kommer klart till synes. Språkbruk som har sitt ursprung i gräl och bråk förekommer frekvent också i Ekenäs stads dombok. Ett ofta belagt exempel är *hunder* försett med det pejorativa *-er* (mask. nom. sg.) som i exempel (3) (för okvädinsord i det gamla Ekenäs, se Takolander 1930:342–344).

I exempel (2) får man följa en förmodad ordväxling mellan hustrurna Malin och Karin:

(2) då säger hans skoomakars hustru, det är myn faar hon talar om, såm hafuer legat 18 år i Jorden; då hafuer hustru Malin lagdt sikh der Vthj, såm och en dotter war, och säger till Karin, **Hålt dÿn mun stilla du flundra, gåå bredh digh Vth för Studenten.** Karin swarar, **huadh gör dw här dÿn Oxebÿsshÿnda.** (Hultman 1924:142; fet stil av mig.)

En studie av kvinnornas språkbruk är problematiskt eftersom de flesta äldre urkunder ger tillgång bara till de skrivkunnigas, det vill säga männens, språkbruk (se Culpeper & Kytö 2000b). Ibland talar männen dock i sina hustrurs sak. Då får man indirekta vittnesbörd om kvinnornas språk. Så är det också i exempel (2). Av den tidigare kontexten framgår att det är Hans skomakare som vittnar.

Om ett utbyte av skällsord handlar det även i målet mellan borgmästaren Johan Andersson och Karl Henriksson. Men vid sidan av detta avslöjar exempel (3) hur stadsskrivaren refererat de emotionella ord och fraser som vittnena använt i sina vittnesmål:

(3) Borghmestaren haffuer sagdt till Carll, när han sigh så **ohöffueliga** haf:r åtburit **medh pock och ilacka ordh** i borghmestarens egit hwss och bordhz ända, du må tacka migh dÿn Swÿnhunder, att iagh låter digh så hafua Mÿssan på digh och **C o n f e r h e r a** medh migh, der emot Carll igen **medh ifrigt modh och gÿn swar lasteliga** säger, dw haffuer bitit min Swÿn, och icke iagh dÿn, (Hultman 1924:49; fet stil av mig.)

I borgmästarens vittnesmål får man veta hur Karl "ohöffueliga" och "medh pock och ilacka ordh" betett sig i hans hus. Forskaren är ute efter deras agerande i rättssalen sett ur skrivarens synvinkel. Karls inlägg är inte entydigt: det framgår inte av protokollet huruvida det är skrivaren eller borgmästaren som anger att Karl svarat "medh ifrigt modh och gÿn swar". Tempusbruket i avsnittet tyder dock på att det var skrivaren.

Lexikal upprepning

Exempel (4) ådagalägger hur upprepning antecknats i domboken. Lexikal upprepning i skrift stöder dombokens talspråkskaraktär. Det rör sig om ett talspråksfenomen med antingen ett avsiktligt eller oavsiktligt syfte:

(4) och dw måste ändeligen låta migh fåå Hästen, måste alt så Bonden för Blylodz truningz shuldh låta honom fåå Hästen, medh den han reeste till Ekenes till Berendt igen, Och för *namm* så att Madtz finne /: såm till förrenne på *hoppmans* wägnar giort köp på hästen :/ war heem kommen, då dee sagdt, **fort, fort**, Madtz finne är hemma, hwem weet huru det går i dagh, der medh reeste dee aff: (Hultman 1924:73; fet stil av mig.)

Varför har skrivaren återgett denna upprepning? Med tanke på stenografin hade det varit enklare att nöja sig med bara ett *fort*. I detta fall rör det sig alltså inte om tidsbesparing. Vad som gör

situationen mer nyanserad är att det upprepade uttrycket *fort*, *fort* härstammar från två personer. Här har man anledning att förmoda att upprepningen använts för att nå en bestämd effekt. Belägget förmedlar en uppenbart engagerande och spontan känsla från sagesmännens sida.

Såsom det framgår av bland annat Jonathan Culpepers och Merja Kytös undersökning (2000a:179–181) kan det i fråga om upprepning också röra sig om skrivarfel. Skrivarna kan ha skrivit ordet på nytt utan att kassera det ursprungliga ordet. I exempel (4) är detta knappast fallet trots att domboksmaterial ofta innehåller olika typer av fel (t.ex. när det gäller egennamn). Dessutom har Emmy Hultman försett sina utgåvor (1913, 1924) med en förteckning över texträttelser till avtrycket och andra anmärkningar där fall av detta slag borde ha markerats. Skrivaren har preciserat vittnesmålet genom att klart markera sin kommentar med tecknen :/. Detta förfarande kastar ljus över den grundläggande frågan om talarens ”röst”.

Turtagning

Frågor och svar intar en central ställning i alla rättegångsprotokoll. I jämförelse med stadsskrivarna i de engelska domböcker som Culpeper och Kytö (2000a:181–183) undersökt har stadsskrivarna i Ekenäs sällan nedtecknat de ordagranna frågor som ställts till vittnena. I stället har Ekenäs stads dombok karaktären av ett referat. Denna referatkaraktär har lett till att en viktig aktör med tanke på en rättssalsdiskurs, borgmästaren och rådet, inte fått den roll som hade varit idealisk. Detta skulle bland annat ha möjliggjort granskningen av hur olika vittnen (t.ex. män och kvinnor från olika samhällsklasser) svarat och reagerat på de ställda frågorna till

exempel i fråga om olika pragmatiska partiklar av typen engelskans *well* och *sort of* (jfr Culpeper & Kytö 1999). Det faktum att känslan av korsförhör ofta utblir försvårar behandlingen av de använda frågestrategierna. I mitt material är det typiskt för skrivaren att allmänt beskriva vad som frågats i stil med det formelbundna *tillfrågades NN* som i exempel (5). Det så kallade *materialproblemet* upprepas: här kommer man varken åt de ordalag som använts eller den person som i första hand ställt frågan.

(5) Tillfrågades Berendt Haneman, om han inthet wiste der aff att hoppman haffuer gjort köp på hästen, sade han Neÿ, der till swarade Bonden, Jw, i wore hooss migh och wille byta samma häst aff migh, och iagh sade Neÿ, (Hultman 1924:73; fet stil av mig.)

Exempel (5) sammanfattar hur skrivaren nedtecknat det väsentligaste innehållet i borgaren Bernt Hannemanns och bonden Anders vittnesmål. Att Bernt Hannemann förnekat att han känt till hästköpet har återgetts med ett enkelt *nej*. Han kan lika väl ha besvarat anklagelsen i andra ordalag, men skrivaren har föredragit ett kortare och sålunda effektivare uttryck i stället. Detta förfarande har lett till att man endast har tillgång till talakten, nekandet. Huvudsaken är ändå frågan om den förhördes skuld eller oskuld, något som skrivaren tydligt återgett. I bondens replik möter man en mångordigare återgivning: denne inleder med *jo*, ett jakande svar på en negativ fråga (det är med andra ord inte fråga om diskurspartikeln *ju*), och avslutar med negationen *nej*. Bondens vittnesmål är intressant såtillvida som han citerar sina egna ord.

Avslutning

Domböcker är filologiskt, lingvistiskt och historiskt givande primärmaterial. I detta bidrag har jag dryftat några språkliga frågor med hjälp av empiriska exempel hämtade ur Ekenäs stads dombok för 1600-talet. Genom att presentera några utvalda talspråksbaserade drag (interjektioner, okvädinsord, lexikal upprepning och turtagning) har jag velat demonstrera några av de dimensioner domboksprotokoll i allmänhet och Ekenäs stads dombok i synnerhet har att erbjuda den historiska pragmatiken när man vill komma åt det underliggande talspråket. Jag har också lyft fram internationell forskningslitteratur med anknytning till detta forskningsområde. Trots att jag i denna studie koncentrerat mig på domboken för Ekenäs stad – *en* genre från *ett* geografiskt område – kan de behandlade aspekterna ses som generaliserbara för äldre domboksförhandlingar i vid bemärkelse.

Utforskandet av finländska domboksprotokoll har också ett annat filologiskt och lingvistiskt mervärde. Den finländska svenskans historia är i stor utsträckning utforskad. Avsaknaden av forskning gäller särskilt 1600-talet och härvidlag kan de hittills outnyttjade domboksförhandlingarna bidra med värdefull information. De materiella förutsättningarna är omfattande. Men endast några få finländska domböcker föreligger i tryck – resten har man tillgång till via mikrofilmer och handskrifter förvarade i Riksarkivet i Helsingfors.

Med min redogörelse har jag sökt visa att det lönar sig att blicka in i äldre tiders rättssalar. Ifall ett sådant företag skall bära frukt, måste man noga bilda sig en uppfattning om talsituationen och textens funktion i sin helhet, man skall ytterligare betona skrivarens roll mer än man hittills gjort. Såsom jag antytt bereder de mestadels knapphändiga bakgrundsupplysningarna ett problem

för forskningen. Social- och stadshistoria kan ge vissa redskap men mycket dunkel vilar ändå över materialet.

Det behöver inte påpekas att de talspråksnära genrerna aldrig kan ersätta autentiskt tal. Deras värde ligger i att de är de enda källor som står en historisk pragmatiker till buds. Studium av till exempel äldre nysvenska domboksprotokoll kan ändå bidra till språkforskningen med intressanta rön ur en pragmatisk och sociolingvistisk synvinkel eftersom de lämnar vittnesbörd inte bara om äldre tiders människor och samhällen utan också om dåtida språkvanor i stormaktstidens socialt skiktade kontext.

Källor

- Hultman, E. (utg.) 1913: *Ekenäs stads dombok 1623–1660*. Ekenäs-samfundet i Helsingfors, Helsingfors.
- Hultman, E. (utg.) 1924: *Ekenäs stads dombok 1661–1675*. Ekenäs-samfundet i Helsingfors, Helsingfors.

Litteratur

- Biber, D. 1988: *Variation across speech and writing*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Biber, D. & Finegan, E. 1989: "Drift and the evolution of English style: A history of three genres". *Language* 65:3, s. 487–517.
- Biber, D. & Finegan, E. 1992: "The linguistic evolution of five written and speech-based English genres from the 17th to the 20th centuries". M. Rissanen m.fl. (eds), *History of Englishes. New Methods and Interpretations in Historical Linguistics*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York, s. 688–704.
- Biber, D. & Finegan, E. 1997: "Diachronic Relations among Speech-based and Written Registers in English". T. Nevalainen m.fl. (eds), *To Explain the Present. Studies in the Changing English Language in Honour of Matti Rissanen*. Société Néophilologique, Helsinki, s. 253–275.
- Bøggild-Andersen, B. 1982: "En vestjysk herredsskriver og hans baggrund. Træk af sproget i Skast herreds tingbøger 1636–1640". *Ord & Sag* 2, s. 23–30.
- Carlquist, J. 2000: "Och war thetta huss lagbudit, lagstondit och hembudith. Om husköp och formelartat språkbruk i Stockholm stads tänkeböcker". L.-E. Edlund (utg.), *Studier i svensk språkhistoria 5*. Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Umeå universitet, Umeå, s. 101–116.
- Culpeper, J. & Kytö, M. 1999: "Modifying Pragmatic Force: Hedges in Early Modern English Dialogues". A. H. Jucker m.fl. (eds), *Historical Dialogue Analysis*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, s. 293–312.

- Culpeper, J. & Kytö, M. 2000a: "Data in historical pragmatics: Spoken interaction (re)cast as writing". *Journal of Historical Pragmatics* 1:2, s. 175–199.
- Culpeper, J. & Kytö, M. 2000b: "Gender voices in the spoken interaction of the past: a pilot study based on Early Modern English trial proceedings". D. Kastovsky m.fl. (eds), *The History of English in a Social Context. A Contribution to Historical Sociolinguistics*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York, s. 53–89.
- Hiltunen, R. 1996: "Tell me, be you a witch?: Questions in the Salem Witchcraft Trials of 1692". *International Journal for the Semiotics of Law* IX:25, s. 17–37.
- Jacobs, A. & Jucker, A. H. 1995: "The Historical Perspective in Pragmatics". A. H. Jucker (ed.), *Historical Pragmatics*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, s. 3–33.
- Johansson, K. G. 2000: "Den bohuslänska dialekten – fornsvenska eller gammalnorsk?" L.-E. Edlund (utg.), *Studier i svensk språkhistoria* 5. Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Umeå universitet, Umeå, s. 236–247.
- Jucker, A. H. (ed.) 1995: *Historical Pragmatics*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Jucker, A. H. & Fritz, G. & Lebsanft, F. (eds) 1999: *Historical Dialogue Analysis*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Jørgensen, U. & Hald, K. & Steensberg, A. 1968: "Tingbøger". *Fortid og Nutid* XXIII, s. 412–421.
- Karlsson, H. 1978–1979: "Språkligt primärmaterial i landsarkiven". *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1978–1979, s. 196–207.
- Karlsson, H. 1995: "Dialekt i domböcker. Några exempel från Västsverige". *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1995, s. 187–197.
- Kryk-Kastovsky, B. 2000: "Representations of orality in Early Modern English trial records". *Journal of Historical Pragmatics* 1:2, s. 201–230.
- Melander Marttala, U. & Östman, C. 2000: *Svensk dramadiolog under tre sekler – en projektbeskrivning*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Moberg, L. 1989: *Lågtyskt och svenskt i Stockholms medeltida tänkeböcker*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Uppsala.
- Moberg, L. 1998: "Svenskt och tyskt i det medeltida Stockholm". L. Moberg m.fl. (red.), *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Norstedts, Stockholm, s. 31–49.

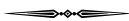
- Nordisk familjebok* 1959: Fjärde, väsentligt omarbetade och koncentrerade upplagan. Förlagshuset Norden, Malmö.
- Rissanen, M. 1997: "Candy no Witch, Barbados: Salem Witchcraft Trials as Evidence of Early American English". H. Ramisch m.fl. (eds), *Language in Time and Space. Studies in Honour of Wolfgang Viereck on the Occasion of His 60th Birthday*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, s. 183–193.
- SAG = Teleman, U. & Hellberg, S. & Andersson, E. 1999: *Svenska Akademiens grammatik. 4 Satsers och meningar*. Svenska Akademien, Stockholm.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* 1898–: Svenska Akademien, Lund.
- Schoonderbeek, I. 2000: "Dialekt i Skast Herreds Tingbog omkring 1630". *Folkmålsstudier* 39, s. 395–402.
- Takolander, A. 1930: *Ekenäs stads historia* I. Ekenäs stad, Ekenäs.
- Teleman, U. 1993: "Historien och språkhistorien". *Scandia* 59:2, s. 149–168.
- Åkerblom, B. 1950: "Verbformerna i Ekenäs stads dombok 1623–1675". *Arkiv för nordisk filologi* 64, s. 74–139.

Otryckt

- Kryk-Kastovsky, B. 2001: "Referring as a Meta-Pragmatic Activity – Evidence from Early Modern English Legal Texts". Paper read at the XVth International Conference on Historical Linguistics, 13th–17th August 2001, Melbourne.
- Lönnroth, H. 2001: "City Scribes, Villains, and Ordinary People – A Study Based on the Court Records of the Town of Ekenäs". Paper read at the XVth International Conference on Historical Linguistics, 13th–17th August 2001, Melbourne.

Domboksutgivningen i Finland

En kritisk översikt

Hvert enkelt håndskrift er en kilde ikke blot til den tekst det bevarer, men også til palæografien, til sprog og skrivemåder på den tid da det blev skrevet, og en kilde som man gerne vil bevare. Derfor er det, at man i tekstkritiske udgaver gengiver håndskrifternes tekst ikke blot ordret men også bogstavret.

– Ólafur Halldórsson (1988)

Inledning

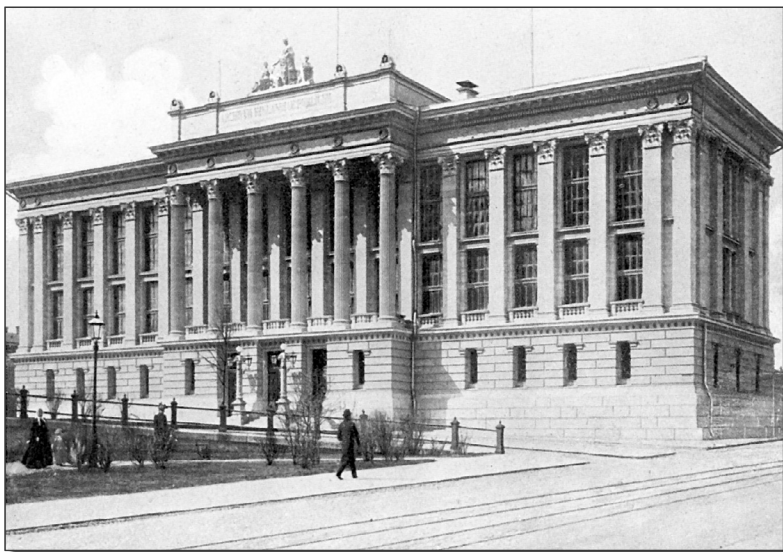
Att forskare ur arkivens gömmor ger ut värdefulla historiska primärkällor har varit, är och kommer framöver att vara vetenskapligt och samhällreligt relevant. En vetenskaplig textutgivare sysselsätter sig med något som från det ena seklet till det andra varit ett av *textkritikens*¹ primära intressefält och gagnar på så vis forskningen på ett flertal områden: det är fråga om ”ei tenesteytande næring der føremålet er å leggje fram den bestmoglege teksta, til bruk for andre forskarar eller også til eigen bruk” (Haugen 1990:128; se även bidragen i Fidjestøl m.fl. 1988 och Haugen m.fl. 1990). Kravet på ökad tvärvetenskaplighet som på senare år vunnit ter-

1. *Textkritik* är en ”gren av filologin som söker fastställa äldre texters ursprungliga exakta ordalydelse” (*Svensk ordbok* 1986).

räng inom den akademiska världen kan ytterligare framföras som ett argument för effektiviserad satsning på text- och editionsfilologi. Icke desto mindre intar diplomatarisk textutgivning en marginell ställning inom dagens finländska nordistik (för aktuellt utgivningsläge i Sverige, se utgåvorna i Svenska fornskriftsällskapets serier). De flesta texter från gångna århundraden, vare sig fornsvenska eller nysvenska, är inte bara i sig själva unika och därför värda att offentliggöras, något som mottot av Ólafur Halldórsson ovan antyder, utan de fördjupar ytterligare vår förståelse för och kännedom om det förflutna, om det samhälle som under olika historiska perioder föregått vårt eget. Denna värld kan forskningen endast söka nå genom skriftliga källor som dessutom mestadels är sporadiskt bevarade. Till exempel den specifika genre som står i fokus för denna artikel – underrätternas protokoll eller så kallade domböcker – utgör en given empirisk grundval för många historiskt orienterade discipliner – rättshistoria, kulturhistoria, filologi och språkhistoria (för Ekenäs stads dombok som källa för historisk pragmatik, se Lönnroth 2002).

Hur och i vilken form dessa primärkällor görs tillgängliga för forskningen och hur de möter det samhälle vars kulturarv de ingår i, har sålunda en stor betydelse. Sådan verksamhet förmår dock endast bära frukt ifall den fyller stränga krav på vetenskaplig tillförlitlighet och filologisk metod. Därtill spelar utgivarens ambitionsgrad, språkhistoriska och allmänhistoriska färdigheter in. Han eller hon skall, såsom jag kommer att argumentera för nedan, se till att de texter som ges ut når fram till användarna i form av en diplomatarisk utgåva med tillkommande kommentar och register. Såsom det kommer att framgå av föreliggande utgivningshistorik har detta inte alltid varit fallet i Finland med avseende på domböcker. I dagens forskningsläge är forskaren i brist på adekvata textutgåvor nödd och tvungen att gå till origi-

nalen, vilket för med sig vissa praktiska problem. Det handlar i synnerhet om resurser av skilda slag: resor till och tidskrävande handskriftsläsning i arkiv eller fjärrlån av mikrofilmer som knappt kan kallas användarvänliga. En förtjänstfull diplomatarisk utgåva, antingen i traditionell bokform eller i elektronisk form, undanröjer åtminstone till en del sådana här hinder.

Riksarkivet, Helsingfors

Mål och material

Målet med denna artikel är att utifrån en kritisk genomgång av samtliga utgåvor jag känner till redogöra för utgivningstraditionen av domböcker i Finland under 1800- och 1900-talen, det vill säga

tiden från den allra första utgåvan fram till dags dato.² Denna utgångspunkt är tudelad: å ena sidan vill jag klarlägga vilka utgåvor som under årens gång åstadkommit på finländsk botten, å andra sidan granska hur, det vill säga enligt vilka principer, upphovsmännen bakom dessa gått tillväga i sin utgivargärning.³ Ytterligare analyserar jag vilka huvudtrender som kan skönjas och vilka brister som eventuellt påträffas. Tonvikten lägger jag på hur utgivarna resonerat i sina inledningar respektive företal av det skälet att det är där dessas referensramar tydligast kommer till synes och riktningsgivande betoningar uppdragas. Detta gör jag inom en nordisk filologs referensram.

Denna editionsfilologiska problemställning leder sitt ursprung till två grundläggande omständigheter: för det första saknas det en täckande filologisk dombokshistorik i Finland (jfr dock Hafström 1965:171; för Sveriges del, se Almquist 1945; Sleman 1961; Hafström 1965:167–171; Andersson Palm 1984a, 1984b), för det andra vill jag dryfta spörsmålet om de existerande utgåvornas filologiska tillförlitlighet och användbarhet och antyda i vilken riktning på skalan diplomatarisk–icke-diplomatarisk trenden med tanke på framtida textutgåvor borde styras. Såsom jag kommer att visa nedan skall man inte alltför okritiskt nyttja de utgåvor som för närvarande står till buds som underlag för forskning. Noggrannheten av transkriptionsarbetet tar jag däremot inte ställning till.

Undersökningsmaterialet består av underrätternas renoverade domböcker för 1600-talet och Finlands äldsta domböcker från 1400- och 1500-talen i tryckta utgåvor.

2. Gerhard Hafström (1965:171) anger utan angivande av källa att även en dombok för Masku härad den 3 och 5 juli 1464 kommit ut i tryck.

3. Utgivarnas biografiska uppgifter är huvudsakligen hämtade ur *Uppslagsverket Finland* 1–3 (1982–1985).

Teoretisk utgångspunkt

Till teoretisk utgångspunkt för min analys av finländska domböcker ligger Odd Einar Haugens artikel ”*Constitutio textus*. Intervensjonisme og konservatisme i utgjevinga av norrøne tekster” (1995). Även om Haugen i sin artikel fokuserar på medeltida, norröna (dvs. fornisländska eller fornnorska) texter, kan en utgivare av till exempel handlingar från nysvensk tid på lämpliga punkter dra nytta av hans resonemang. Termen *textkonstitution* rör sig om den enskilde textutgivarens principiella ställningstaganden gentemot ”korleis teksta skal sjå ut – kva for handskrift eller handskrifter han skal leggje til grunn, kva for utval av variantar (om noko) han skal føre i det kritiske apparatet, kva for ortografi han skal velja osv.” (Haugen 1995:70).

Inom textkritiken har man traditionellt delat in begreppet textkonstitution i tre arbetsfaser: *recension* (genomgång av texten), *examination* (bedömning av texten) och *emendation* (rättande av texten). Vad textval och textetablering gäller har de så kallade *konceptdomböckerna* (original) mestadels gått förlorade. Av den anledningen är forskarna hänvisade till *renovationerna* (renskrivna domböcker). På grund av att koncepten i de flesta fall saknas kan man inte exakt komma åt det faktiska förhållandet mellan koncepten och renovationerna (jfr bl.a. Orrman 1994:89). Problematiken kring förhållandet koncept–renovation är därför av stor filologisk betydelse. I motsats till den norröna filologin behöver man för det mesta inte gå igenom ett omfattande avskriftsmaterial och på så sätt stemmatiskt rekonstruera den ursprungliga texten (jfr Haugen 1995:69–70). Det gäller att dels välja en text (*textselektion*), dels principerna för utgivningen (*textreproduktion*). Vad det senare beträffar talar Odd Einar Haugen om en så kallad *konservativ* respektive *interventionistisk* syn på textreproduktionen:

en ”konservativ” textutgivare ger ut texten som sådan, utan några ingrepp från sin sida, medan den interventionistiska utgivningen alltid för med sig en viss tolkande dimension.

Odd Einar Haugen (1995:71–78) gör vidare åtskillnad mellan olika typer av utgåvor utgående från hur noggrant grundtexten reproduceras i dessa. Han skiljer mellan följande sex utgåvetyper med var sin grad av textreproduktion. Jag listar dem från det trognaste till det mest moderniserade alternativet: *fotografiskt faksimil*, *faksimiltryck*, *strängt diplomatarisk utgåva*, *diplomatarisk utgåva*, *lätt normaliserad utgåva* och *fullt normaliserad utgåva*. På basis av Haugens indelning försöker jag klassificera de behandlade utgåvorna, dock hela tiden med hänsyn tagen till skillnaden mellan norröna och äldre nysvenska texter (jfr Haugen 1995:78).

Utgåvorna

Reinhold Hausens utgivningsverksamhet

Den i arkivsammanhang kände gestalten och historikern, filosofie doktor Reinhold Hausen (1850–1942) var upphovsmannen bakom den första domboksutgåvan i Finland. Som den eldsjäl, utgivare av källpublikationer rörande Finlands äldre historia, han var utgav han på 1880-talet två, efter finska förhållanden, gamla tavastländska domböcker som bådadera ingår i det första bandet av Riksarkivets (dåvarande Statsarkivets) urkundsserie Bidrag till Finlands historia (Hausen 1881–1883a). Den ena var domboken för sydöstra Tavastland 1443–1502⁴ (Hollola domsagas dombok) (se Hausen 1881–1883b), den andra domboken för den sydvästra

4. Denna ”dombok” är dock enligt Orrman (1994:86) ”ingen egentlig dombok utan en samling dombrev” (jfr även diskussionen i Mikander 1977:iii). Detta till trots behandlar jag även den här.

delen av samma landskap 1506–1510, som enligt Eljas Orrman (1994:86) endast består av ”knapphändiga annotationer” (Sääksmäki domsagas dombok) (se Hausen 1881–1883c). Med Hausens pionjärverksamhet inleddes utgivningen av domböcker i Finland. Hausen gav även ut en åländsk dombok varom mera i kapitlet om Ålands domböcker.

Reinhold Hausens förord är kort och innehåller bara den mest grundläggande bakgrundsinformationen om handskrifterna. Hans främsta avsikt har varit att ”för forskaren tillgodogöra dessa nya samlingar”. Den ledande principen vid redaktionen har varit ”att så noggrant som möjligt återgifva skrifsättet i originalen” (Hausen 1888–1883a:i, v). Hausen gör dock två undantag från denna huvudprincip: för det första har han i huvudsak löst upp alla förkortningar och angett dem i kursiv. För det andra har han infört sina egna tillägg till texten inom klammer. Både kursivering av förkortningar och bruk av klammer används ännu i dag i vetenskapliga textutgåvor. Utgåvan är försedd med korta kommentarer i noterna. Hausen har utarbetat två register till sin utgåva: dels ett kronologiskt register till de domböcker som ingår i utgåvan, dels ett allmänt register över namn, ord och saker. I en bilaga presenterar han ytterligare de vattenmärken som urkunderna innehåller.

Åbo stads dombok

Efter Reinhold Hausens utgåva fokuserade man på stadsdomstolarnas domböcker, företrädesvis från 1600-talet, av vilka största delen fortfarande föreligger otryckta i Riksarkivets förvar. Först började utgivningen av Åbo stads dombok (se även Orrman 1994:89).

Den förste utgivaren av Åbo stads dombok var historikern, sedermera professor Carl von Bonsdorff (1862–1951). Denne

kom under loppet av tre år ut med tre utgåvor. År 1885 gav han ut utdrag ur Åbo stads dombok 1624–1625. Följande år, 1886, fortsatte han arbetet med åren 1623–1624. Sin sista insats gjorde han 1887 då han bearbetade – återigen utdrag ur – Åbo stads dombok 1626–1632 till en utgåva. Bonsdorff gav med andra ord ut två årgångar, 1623–1624, i sin helhet, dock med vissa ”rektioner”, resten som utdrag (se Bonsdorff 1886:i).

Efter Carl von Bonsdorff fortsattes utgivningen av Åbo stads dombok av genealogi- och heraldikforskaren, juris doktor George Granfelt (1865–1917). År 1890 gav han ut utdrag ur Åbo stads dombok 1632–1634. Därefter utkom tre band utgivna av historikern och tidningsmannen, filosofie kandidat Torsten Hartman (1867–1927). Hans utgivningsverksamhet innefattar utdrag ur Åbo stads dombok för åren 1635, 1636 och 1637 (Hartman 1891, 1896, 1898). Den senaste utgåvan av Åbo stads dombok, utdrag ur 1638 års dombok, gavs ut 1905 av Albin Hästesko. Varje utgåva kom ut i serien *Bidrag till Åbo stads historia*.

Företalen till Carl von Bonsdorffs utgåvor (1885, 1886, 1887) är knapphändiga, de omfattar en sida i var utgåva. Utgivaren har inte i detalj redogjort för sina utgivningsprinciper. I sin första utgåva skriver han:

Den princip utg. [Bonsdorff] följt vid utarbetandet af detta häfte af *Bidrag till Åbo stads historia*, har varit, att ur de originala protokollen intaga in extenso hvad som kan anses vara af större vigt och tjena till att i någon mån belysa förhållanden af olika art under ifrågavarande tid, samt att i korthet referera alla öfriga i protokollet upptagna mål, och har han vid detta utgallringsarbete hellre velat bland utdragen intaga för mycket än för litet, hvarjemte han ock i referaten sökt att såvidt möjligt begagna verba formalia, de uttryck och ordalag, hvilka i originalet blifvit använda.

Hvad som omnämnes af ekonomisk art eller hänför sig till stadens förvaltning m. m. har i regeln utan förändring intagits, likasom ock alla i protokollen upptagna bref och kungörelser från konungen,

landshöfdingen m. fl. Under arbetets framtida fortgång torde ett sparsammare intagande af målen i oförändradt skick kunna ske. I detta första häfte har en större vidlyftighet blifvit föredragen (Bonsdorff 1885:ii).

Carl von Bonsdorff gör två linjedragningar som utgivare, huvudsakligen är det fråga om så kallade "stillatigande" ingrepp. För det första har han valt ut de mål som kan tänkas vara "af större vigt" och sålunda gallrat bland protokollen. Det framgår dock inte tydligt vad han avser med detta urvalskriterium. För det andra har resten av målen, de som enligt utgivaren varit "mindre viktiga", refererats. Bruket av "verba formalia", ordagranna citat, som är av särskild betydelse för den filologiska forskningen och typiska för domboksgenren i gemen, är vacklande och redogörs inte tillräckligt ingående för av utgivaren.

Ortografen kommenterar Carl von Bonsdorff endast i fråga om namnen. Han har föredragit att "så troget som möjligt följa originalets skrifsätt, endast här och der med en rektifikation, der ett förtydligande varit af nöden. Det som ordagrant influer ur originalet är inneslutet inom citationer" (Bonsdorff 1885:ii). I sina senare utgåvor följer Bonsdorff (1886:i, 1887:i) sina förut utskrivna principer, dock med den modifikation att i 1887 års utgåva "mål af mindre betydenhet blifvit i större korthet refererade", något som han redan tidigare låtit förstå. Vad som avses med "mindre betydenhet" förblir odefinierat; för en filolog kan de ur en historikers synvinkel "mindre" viktiga målen vara givande. Bonsdorffs utgåvor innehåller varken någon kritisk apparat eller några register.

George Granfelts syn på textutgivning ligger huvudsakligen i linje med Carl von Bonsdorffs men hos Granfelt kan en mera originaltrogen hållning skönjas. Han skriver:

Redigeringen har fortgått enligt den förut inslagna planen så att hvarje mål blifvit åtminstone omnämndt, hvarvid användandet af 'formalieord' blifvit föredraget framför ett blott refererande. Utom citat äro äfven alla namn bibehållna med urkundens i dess båda exemplar dock ofta varierande ortografi. Inom [klammer] hafva in-skjutits ord, som uppenbarligen af misstag blifvit utelämnade, eller från annat håll kunnat suppleras. Svårigheten att skilja mellan titel och verkligt tillnamn motiverar bibehållandet af stor bokstaf äfven för de förra, – något hvartill äfven källorna märkbart tenderat. De i oändlighet växlande förkortningarna hafva så vidt möjligt blifvit brakta till likformighet. Annoteras bör slutligen det under bienniet två gånger inträffade ombytet af stadssyndikus, hvilket påfallande visar sig i skriftsätt och val af uttryck (Granfelt 1890:i).

Torsten Hartmans utgåvor (1891, 1896, 1898) är inte försedda med en inledning. De innehåller den utgivna dombokstexten utan angivande av utgivningsprinciper. Också Albin Hästesko (1905) har föredragit en utgåva utan inledande synpunkter.

Vad registren beträffar återfinns följande register i de publicerade delarna av Åbo stads dombok. George Granfelt (1890:237–292) har försett sitt arbete med ett fullständigt register till åren 1623–1634, medan Albin Hästeskos utgåva (1905:321–390) innehåller ett register till utdragen ur åren 1635–1638. Tillsammans täcker de register som Granfelt och Hästesko upprättat hela domboksserien.

Helsingfors stads dombok

Rådstugurättens i Helsingfors domböcker för perioden 1623–1639 gavs ut *in extenso* år 1905 av författaren och folkbildaren, filosofie doktor Petrus Nordmann (1858–1923). Följande år, 1906, gav denne ut – i form av utdrag – åren 1639–1643 av samma dombok. Dessa av Nordmann "samlade och utgifna" domböcker kom ut

som band 1 respektive 3 i Bidrag till Helsingfors stads historia, en serie som Nordmann gav ut i fem delar. Jämte utdragen gav han sålunda ut sammanlagt 17 årgångar av Helsingfors stads dombok och gjorde därmed en betydande insats som domboksutgivare. Helsingfors stads dombok är dock inte så voluminös till omfånget som till exempel Åbo stads dombok.

Sin första utgåva har Petrus Nordmann försett med ett företal medan i 1906 års utgåva ett sådant saknas. I det korta företalet formulerar utgivaren sin främsta avsikt: Nordmann har med sin utgåva velat tjäna stadshistorisk forskning. I denna anda skriver han:

I hopp om att Helsingfors stads historia förr eller senare skall blifva utarbetad och för att underlätta den blifvande häfdatecknarens verk påbörjar undertecknad härmed tryckningen af en serie fristående häften, innehållande urkunder till stadens historia från äldre och nyare tider (Nordmann 1905:i).

Om sina utgivningsprinciper skriver Petrus Nordmann (1905:ii) följande: "[H]vad de öfriga dokumenten [Helsingfors stads dombok] angår [har jag], i hufvudsak följt samma principer och regler, som uppstälts i förordet till det år 1902 utgifna 20:de bandet af den stora urkundssamlingen 'Konung Gustaf den förstes registratur'." Nordmann anger ytterligare fem principer som han följt i sin utgivning. Dessa är:

- 1) Dokumentens rubriker hafva uteslutits och ersatts med på nutida svenska affattade korta uppgifter om hufvudinnehållet. I rubrikerna hafva person- och ortnamn, så vidt de kunnat bestämmas, återgifvits i modern form.
- 2) Modern interpunktion har införts och användningen af stora och små begynnelsebokstäfver rättats i öfverensstämmelse med nu gällande språkbruk.

- 3) Bokstafven v har i vokalställning ersatts af u samt w i svenska ord med v. Endast såsom konsonant har j användts.
- 4) Konsonant-fördubbling har ej betecknats i början af ord och sammansatta ords senare sammansättningsleder, hvarvid såsom ss äfven räknats sz.
- 5) För bättre menings skull tillsatta ord hafva placerats inom () (Nordmann 1905:ii–iii).

Petrus Nordmanns företal är kort och innehåller knappt med information om det utgivna materialet. Han upplyser sin läsare om var domboken förvaras, vad dess ryggtitel är och hur den är besegrad. Varken någon kritisk apparat eller register ingår i utgåvan. I detta ljus är det att önska att domboken för Finlands nuvarande huvudstad i framtiden skulle ges ut i form av en diplomatarisk utgåva.

Ekenäs stads dombok

Den tredje stad vars dombok delvis blivit utgiven är det västnyländska Ekenäs. De äldre delarna av Ekenäs stads dombok gavs ut i två digra band av hembygdsivraren Emmy Hultman (f. Stenbäck, 1878–1947). Den första utgåvan från 1913 omspänner rådstugurättens protokoll för tiden 1623–1660. Fortsättning följde 1924 då åren 1661–1675 fullbordades. Båda utgåvorna kom ut i serien Ekenäs-samfundets skrifter. Fördelen med Emmy Hultmans utgåvor är att de bildar en längre sammanhängande helhet, huvudparten av 1600-talet, i motsats till Helsingfors stads dombok och Åbo stads dombok. Som framkommit ovan består dessa städers domboksserier till största delen av referatmässiga utdrag, särskilt i fallet med Åbo stads dombok.

Innan jag går närmare in på Emmy Hultmans utgivningsprinciper, diskuterar jag professor Oskar Fredrik Hultmans (1862–

1928) roll vid utgivningen av Ekenäs stads dombok. Även om Emmy Hultman själv både skrivit av originalet, redigerat utgåvan och kollationerat⁵ korrekturet och sålunda varit huvudansvarig, har hon fått hjälp av sin make (jfr även Elomaa 2000:329, 2006:301). Emmy Hultman (1913:viii) skriver i slutet av sitt företal: "Före tryckningen av varje ark har ett korrektur blivit översett av min man, professor O. F. Hultman." Även ifråga om diskussionen kring Ekenäs stads domboks språkhistoriska värde, något som "försäkrats mig [E. Hultman] från kompetent filologiskt håll", kan en viss påverkan från O. F. Hultmans sida skönjas (Hultman 1913:v). På grund av att en erfaren nordisk filolog bistått med råd, ökar kvaliteten på de domböcker som Hultman gett ut.⁶ I sina två utgåvor har Hultman hållit sig till följande utgivningsprinciper.

Båda utgåvorna av Emmy Hultman innehåller ett kort företal. I den första utgåvan pläderar hon för motiven som legat bakom utgivningsarbetet. Framför allt domboksprotokollens lokalhistoriska betydelse kommer klart till synes av hennes i övrigt något romantiserande resonemang. Sina principer för utgivningen sammanfattar Hultman kort och koncist:

Vad utgivningssättet angår, har jag sökt giva ett textavtryck, som motsvarar också de anspråk den moderna filologien ställer på ett sådant. Den tryckta texten utgör en så trogen reproduktion av originalet, som med vanliga typografiska medel kunnat åstadkommas (Hultman 1913:vii, jfr även 1924:ii).

5. När man *kollationerar*, jämför man "(avskrift) genom att läsa mot originalet" (*Svensk ordbok* 1986).

6. Emmy Hultman hade inte studerat nordisk filologi men var med all sannolikhet åtminstone något insatt i filologi via sin man. Hon var student och lärare i kalligrafi och teckning. Hon hade även studerat konsthistoria, pedagogik och franska i Schweiz (fil. lic. Hanna Elomaa, personligt meddelande 2.12.2002; se även Elomaa 2000). Att hon var en kunnig kalligrafist kan även betyda att hon var skolad i läsning av gamla handstilar.

Som framgår av citatet ovan har Emmy Hultmans avsikt varit att åstadkomma en noggrann återgivning av protokollen. Bland de utgivare som behandlas i denna artikel är hon med andra ord den enda som talar om "modern filologi". I fråga om normalisering av skiljetecken och bruket av versaler respektive gemena tar hon klart ställning i en diplomatarisk riktning. Hon skriver: "Handschriftens bruk av skiljetecken och stora bokstäver, i mycket stridande mot den nuvarande ortografiens föreskrifter, återgives utan någon korrigerung." De förkortningar som förekommer i originalet har Hultman löst upp "endast för så vitt särskilda förkortningstecken (och icke blott de vanliga skiljetecknen, mindre, över raden höjda bokstäver l. likn.) vid dem kommit till användning" (Hultman 1913:vii). Hultman har genomgående markerat upplösta ord i kursiv stil. För bokstäverna *y* respektive *ij* använder Hultman tecknet *j̇*.

På en viktig punkt skiljer sig Emmy Hultmans utgåvor från de övriga finländska domboksutgåvorna. Hon grupperar de skri-varhänder som protokollen härstammar ifrån och nämner även några stadsskrivare. Hultmans utgåvor innehåller också en kort handskriftsbeskrivning, som saknas hos de hittills nämnda utgi-varna. Hon anger bland annat domböckernas signa och fullständiga ryggtitlar.

Emmy Hultman har inte försett sina utgåvor vare sig med namn- eller sakregister. På denna punkt är hon dock själv medveten om att ett tillkommande register ur användarsynvinkel skulle öka utgåvans värde som uppslagsverk. I slutet av företalet antyder hon att det andra bandet av Ekenäs stads dombok kommer att innehålla ett generalregister som täcker också den första delen. Hultman infriar dock inte sitt löfte eftersom ett sådant register inte finns i 1924 års utgåva.

Emmy Hultman har inte försett sina utgåvor med någon kritisk apparat. Några enstaka fall kommenterar hon dock sporadiskt i fotnoter men det är inte fråga om en regelrätt kritisk apparat. I slutet av båda utgåvorna har Hultman (1913:275–278, 1924:231–234) dock bifogat en förteckning över ”texträttelser i avtrycket och andra anmärkningar”, alltså en sorts apparat. I den redogör utgivaren för de fall i originalet som hon tillrättalagt i utgåvan. Först och främst är det fråga om ”uppenbara felskrivningar”, konstaterar hon.

Finlands äldsta domböcker

Redan på 1930-talet väcktes tanken på att publicera de allra äldsta domböckerna i Finland och härmed tog forskningen åter itu med att offentliggöra domböcker. Planen förverkligades på 1950- och 1960-talen, efter många års uppehåll. Med undantag av Reinhold Hausens verksamhet i slutet av 1800-talet, hade man i Finland favoriserat utgivning av stadsdomböcker från 1600-talet. Denna gång fokuserades de äldsta domböckerna, det vill säga främst sådana domböcker som kommit till före inrättandet av Åbo hovrätt 1623. I det första bandet av serien *Finlands äldsta domböcker*, som gavs ut av Riksarkivet, gav arkivarien Kauko Pirinen 1954 ut domböcker för Savolax 1559 och 1561–1565. Ett årtionde senare, 1964, kom dombok för Nedre Satakunta 1550–1552 ut. Redaktör var före detta arkivrådet, professor John E. Roos. På grund av att dessa två utgåvor är nyast och utgivna under Riksarkivets sakkunniga tillsyn är de också bäst till sin vetenskapliga kvalitet i jämförelse med de utgåvor som behandlats ovan (för jordeboksutgåvor, se Roos 1958 och Oja 1964).

Både Kauko Pirinens och John E. Roos utgåva innehåller en informativ inledning. Huvudvikten ligger på allmänhistorisk information, aspekter på språk och stil tas inte upp. Utgivarna redogör till exempel för handskrifterna, domsagan och häradshövdingarna, lagmansting och räfsteting, handstil och skrivare samt domböckerna och saköreslängderna.

Finlands äldsta domböcker har i stort sett getts ut oförändrade. Utgivarna Kauko Pirinen och John E. Roos har dock gjort vissa undantag från denna huvudregel, för vilka de dock redogör. Pirinen (1954:xxxvi–xxxviii), vars utgivningsprinciper också Roos (se 1964:xxvii–xxviii) utgått ifrån, har redigerat dombokstexten enligt följande huvudprinciper:

- långa namnförteckningar har inte alltid kunnat återges på ett originaltroget sätt
- tillägg i marginalen har flyttats till sin plats utan förklaring om deras placering i texten är tydlig
- bruket av stora och små begynnelsebokstäver samt interpunktionstecken har normaliserats
- de flesta förkortningar har skrivits ut och den upplösta delen kursiverats
- överstrukna ord har tryckts med petit
- utgivarens tillägg har satts inom klammer
- utgivarens korrigeringar finns införda inom klammer efter det enligt utgivarens åsikt felaktiga ordet
- ytterligare redogör utgivaren för vissa bokstäver (*f* – *ff* resp. *s* – *sz* i början av ett ord, *ä* och *ij* – *y*) samt räkneord

De tillkommande registren är mångsidiga och innehåller upplysningar till exempel om rättshistorisk, förvaltningshistorisk och etnologisk art. Kauko Pirinen redogör också för de principer som han följt vid upprättandet av dessa, vilket varit riktgivande också för John E. Roos. Pirinens utgåva innehåller följande register: I personnamnsregistret ingår finska släktnamn (inklusive personliga binamn), personer utan finskt släktnamn samt några ”märkligare”

förnamn (både mans- och kvinnonamn). Ortnamnsregistret tar upp orter såväl i som utanför Savolax. Sakregistret är indelat i process- och brottmål, tvistemål och anmälningsärenden (inklusive jordrätt och beskattning), kronans och kyrkans förvaltning, etnologiska termer (yrken, bruksföremål, mynt, mått, vikt osv.) och till slut finska termer och deras förklaringar.

Ålands domböcker

Också landskapet Åland har fått sina äldsta domböcker tryckta. Redan Reinhold Hausen (1894–1898:207–251) tog hand om utgivningen av dombok för Åland 1588. Denna dombok utgavs dock på nytt av Kaj Mikander (1977:iv) på grund av att Hausen gett ut den ofullständig. Utgåvan innehåller en inledning som innehåller historiska upplysningar och några kortfattade kommentarer i noterna, i slutet av utgåvan återfinns ett register (se förordet till Hausen 1894–1898:i–v). Mikanders utgåva innefattar vid sidan av denna nyutgivna årgång även åländska domböcker för 1601 och 1606–1608. Han ger enligt sin egen utsago ut alla kända åländska domböcker före 1623. Den ovan nämnde John E. Roos hade i sin tur gett ut de så kallade Johan Stiernhööks åländska domböcker (1641–1643) i en utgåva från 1946. Utgivningen av de åländska domböckerna har fortskridit enligt följande mönster.

John E. Roos utgåva (1946) innehåller företal, inledning, själva textutgåvan (utan regelrätt kritisk apparat) och register (sak- och ortnamnsregistret varav det förra har utarbetats av professor O. Hj. Granfelt). I företalet redogör utgivaren med "[n]ågra ord" för principerna för redigeringen.

Ehuru protokollens text på sina ställen till följd av skrivarnas knaggliga språkbehandling ter sig något dunkel, har den likväl i enlighet med allmänt godtagna utgivningsprinciper avtryckts oförändrad och utan språkliga förbättringar efter originalurkunden. Däremot ha beträffande ortografin, som uppvisar stora inkonsekvenser, korrigeringar och utjämnningar icke helt kunnat undvikas. Sålunda har bruket av stora och små bokstäver normaliserats, likaså interpunktionen, vars bibehållande vid det gamla, utan motsvarande nytta blott skulle ha stört läsaren och flerstädes försvårat uppfattningen av texten. I fall, där läsningen varit absolut säker, ha utelämnade bokstäver skrivits ut och ställts inom parentes. Då bortlämnad nasal utmärkts medels streck över ordet, har bokstaven medtagits i texten. När ij representerat y-ljud, har det skrivits med y, annars med ij; i osäkra fall har ij använts. Inthz har skrivits inthet, mz medh och thz thet. Uppenbara felskrivningar ha utmärkts med utropstecken eller korrigerats, som t.ex. då å-, ä- och ö-prickar av misstag bortfallit. I rubrikerna ha socknarnas namn kursiverats (Roos 1946:vi).

En historieforskares syn på textreproduktion framgår av formuleringen. Skrivarnas språk kommenteras i liten utsträckning som så ofta i de presenterade utgåvorna. Utgivaren har också vidtagit en del moderniserande åtgärder. Det framkommer också tydligt att den tänkta mottagargruppen inte är filologer utan historiker av skilda slag. Utgivaren har i sin verksamhet velat undvika ”störande” faktorer och underlätta förståelsen av texten. De ”allmänt godtagna utgivningsprinciper” som omnämns i citatet ovan har i praktiken haft den betydelsen att innehållet återgetts oförändrat medan moderniseringen av stavning och interpunktion accepterats.

Om sina utgivningsprinciper skriver Kaj Mikander (1977: xii–xiii) att han velat ”följa vid urkundsutgivning vedertagna redigeringsprinciper”. Enligt honom innebär detta att man kursiverar de upplösta förkortningarna och i de fall där utgivaren tar till egna tillägg, begagnar man klammer. Vad interpunktion

och små respektive stora begynnelsebokstäver angår har Mikander dels velat bibehålla en originaltrogen interpunktion bortsett från vissa fall där han moderniserat med varsam hand, dels har han moderniserat bruket av gemena och versaler enligt modern svenska. I fotnoterna tar Mikander upp sådana drag som är avvikande hos Reinhold Hausen (främst avvikande läsningar), skadade textpartier, överstrukna ord och rättelser. Mikander pläderar ytterligare för några förkortningar och markeringen av folionummer. Några – enligt utgivaren ”obetydliga” – rättelser har gjorts utan att utgivaren upplyst läsaren om dem. Utgåvan är försedd med ett register över mansnamn, kvinnonamn, tillnamn, binamn och yrkesbeteckningar. Såväl John E. Roos och Kaj Mikanders utgåvor innehåller en inledning som innehåller viktig historisk information. Presentationen av handskrifterna är dock utförligare hos Mikander än hos Roos.

Resultat och diskussion

I denna artikel har jag gett en filologihistorisk överblick över de domböcker som getts ut i Finland. Genom att belysa en specifik genre har jag velat bidra till den vetenskapliga textutgivningens historia. Jag har intresserat mig för hurudan metod och kvalitet den finländska utgivningen uppvisar. Vid sidan av en täckande historik har jag klarlagt vilka huvudtendenser som kännetecknar de undersökta utgåvorna. De domstolsförhandlingar som ingått i analysen har getts ut av följande personer: Carl von Bonsdorff (1885, 1886, 1887), George Granfelt (1890), Torsten Hartman (1891, 1896, 1898), Emmy Hultman (1913, 1924), Albin Hästesko (1905) och Petrus Nordmann (1905, 1906) har gett ut stadsdomböcker (Eke-

näs, Helsingfors och Åbo), medan Reinhold Hausen (1881–1883b, 1881–1883c, 1894–1898), Kaj Mikander (1977), Kauko Pirinen (1954) och John E. Roos (1946, 1964) offentliggjort domböcker för finska domsagor (Tavastland, Satakunda, Savolax och Åland). Vid min analys har jag i synnerhet stött mig på en artikel av Odd Einar Haugen (1995). En genomgång av utgåvorna har avslöjat följande huvudtrender som präglar utgivningen i Finland. Att utgivarna i stort sett följt likriktade utgivningsprinciper är framför allt förknippat med följande faktorer.

Den finländska utgivningstraditionen omspänner en period från tidigt 1880-tal till slutet av 1970-talet. Här har jag inte tagit hänsyn till min egen doktorsavhandling från 2006. På domboksutgivningens område kan 1880-talet och det därpå följande årtiondet anses som en blomstringsperiod, medan utgivningen på 1900-talet gått i sakta mak. De analyserade utgåvorna är sålunda av gammalt datum, somliga till och med oåterkalleligen föråldrade. De flesta av dem härstammar från en tid då vikten av en ingående inledning inte var så påtaglig som i dag (jfr även Orrman 1994:82–83). Det som kommenterats är det mest elementära. Behandlingen av till exempel marginalia, felskrivningar, skrivare, språk, stil, inbindning, paleografi och bläck har ofta utelämnats av utgivaren. Detsamma gäller den kritiska apparaten och utförliga register som också i regel saknas. Utgåvorna är produkter av sin tid och vittnar om synen på textutgivning under en tid som i många avseenden avviker från dagens vetenskapliga textutgivning. Härvidlag skall det dock poängteras att man – när man läser om gamla utgåvor genom nya glasögon – inte alltför kategoriskt får fördöma dem; snarast är det fråga om vad man kan lära sig av de tidigare utgivarna och dessas utgivningsinsats samtidigt som man är medveten om vilka brister som hänför sig till dem.

Ett annat karakteristiskt drag som inverkat på utgåvorna är utgivarnas yrkesmässiga bakgrund och vetenskapliga referensram. Största delen av de utgåvor som presenterats ovan är gjorda av historiker (utgivare) för historiker (mottagare) medan språkhistoriskt skolade filologer lyser med sin frånvaro. Ett skäl till detta är att diskussionen disciplinerna emellan inte fungerat på bästa möjliga sätt: en historiker har kunskaper som en filolog inte har och vice versa. En ambitiös utgåva förutsätter båda kunskaperna. Bakom de enskilda utgivarnas verksamhet har först och främst legat stadshistoriska motiv och hembygdsintressen. De behandlade utgåvorna är ytterligare i utdragsform, vilket ger en splittrad bild av en domboksserie.

Den akademiska forskningstraditionen i Finland – i motsats till den i övriga Norden – har i föga utsträckning satsat på filologisk textutgivning. Någon filologiskt tillförlitlig utgåva finns inte bland de presenterade källpublikationerna. Den finländska traditionen vilar inte på lika solid grund som till exempel den svenska med starka anor från textfilologin.

Om man tillämpar Odd Einar Haugens indelning av olika typer av utgåvor och etiketterar de ovan behandlade utgåvorna på skalan diplomatarisk–icke-diplomatarisk, kan man utifrån min studie konstatera att de är *lätt normaliserade* utgivna efter *interventionistisk* praxis – det som läsaren saknar är hur utgivaren i fråga agerat. De som kommer närmast en vedertagen diplomatarisk utgåva är Kauko Pirinens (1954) och John E. Roos (1964) utgåvor. För alla filologiska ändamål är de ändå inte användbara eftersom de saknar den precision i återgivning som en filolog skall ha. För dem som är intresserade av innehållet i domböckerna vållar detta inte stora bekymmer, men även en litteraturvetare och en historiker behöver detaljerade utgåvor.

De behandlade utgåvorna saknar också genomgående den kritiska apparaten, vilket gör att de inte är vetenskapliga i strikt bemärkelse. Vill man bedriva filologisk forskning på basis av dessa, måste man ty sig till originalhandskrifterna (eller renovationer när det gäller 1600-talsdomböcker på grund av att koncepten mestadels gått förlorade). Därför har jag ställvis kritiserat de utgåvor som gjorts i Finland eftersom de inte gör det utgivna dokumentet rättvisa (bl.a. hör inte modernisering av stavning och ortografi hemma i sådan verksamhet). Man skall fortsättningsvis satsa på informativa inledningar, utförliga register och man skall ytterligare noga redogöra för sina utgivningsprinciper så att den som använder utgåvan vet exakt hur utgivaren gått tillväga. Användaren måste vara på det klara med utgåvans ambitionsgrad, dess ålder och utgivarens kompetens innan man baserar sina argument på denna – en i och för sig självklar grundbetingelse i all källkritisk forskning. De framtida domboksutgåvorna i Finland borde på basis av denna genomgång styras i en mera diplomatarisk riktning än förut.

Denna artikel har aktualiserat behovet av en mera vetenskaplig och medveten utgivning i Finland. En välgjord utgåva tål länge tidens tand och dokumenterar på ett pålitligt sätt handlingar från en gången tid. Det är att önska att domböcker från framför allt stormaktstiden (1611–1718) skulle ges ut, också reviderade nyutgåvor av de behandlade utgåvorna är motiverade; varje tid skall göra sin egen utgåva av en viss text. För en vetenskaplig textutgivare finns det ett outtömligt arbetsfält ifall man vill ge sig i kast med handskrifternas fångslände värld.

Källor

- Bonsdorff, C. v. (utg.) 1885: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1624–1625*. Bidrag till Åbo stads historia I:2, Helsingfors.
- Bonsdorff, C. v. (utg.) 1886: *Åbo stads dombok 1623–1624*. Bidrag till Åbo stads historia I:3, Helsingfors.
- Bonsdorff, C. v. (utg.) 1887: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1626–1632*. Bidrag till Åbo stads historia I:4, Helsingfors.
- Granfelt, G. (utg.) 1890: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1632–1634*. Bidrag till Åbo stads historia I:6, Helsingfors.
- Hartman, T. (utg.) 1891: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1635*. Bidrag till Åbo stads historia I:7, Helsingfors.
- Hartman, T. (utg.) 1896: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1636*. Bidrag till Åbo stads historia I:8, Helsingfors.
- Hartman, T. (utg.) 1898: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1637*. Bidrag till Åbo stads historia I:9, Helsingfors.
- Hausen, R. (utg.) 1881–1883a: *Bidrag till Finlands historia I*. Finska Statsarkivet, Helsingfors.
- Hausen, R. (utg.) 1881–1883b: "Dombok för sydöstra Tavastland 1443–1502". R. Hausen (utg.), *Bidrag till Finlands historia I*. Finska Statsarkivet, Helsingfors, s. 1–123.
- Hausen, R. (utg.) 1881–1883c: "Dombok för sydvästra Tavastland jämte fragment af en dombok af 1464 samt en skatteräkenskap, begge för delar af Egentliga Finland". R. Hausen (utg.), *Bidrag till Finlands historia I*. Finska Statsarkivet, Helsingfors, s. 125–300.
- Hausen, R. (utg.) 1894–1898: "Ålands saköreslängder från 1500-talet". R. Hausen (utg.), *Bidrag till Finlands historia II*. Finlands Statsarkiv, Helsingfors, s. 1–251.
- Hultman, E. (utg.) 1913: *Ekenäs stads dombok 1623–1660*. Ekenäs-samfundet i Helsingfors, Helsingfors.
- Hultman, E. (utg.) 1924: *Ekenäs stads dombok 1661–1675*. Ekenäs-samfundet i Helsingfors, Helsingfors.
- Hästesko, A. (utg.) 1905: *Utdrag ur Åbo stads dombok 1638*. Bidrag till Åbo stads historia I:13, Helsingfors.
- Mikander, K. (red.) 1977: *Åländska handlingar 1530–1634. II: 1. Domböcker 1588, 1601 och 1606–1608*. Ålands Kulturstiftelse, Mariehamn.

- Nordmann, P. (utg.) 1905: "Helsingfors stads domböcker för åren 1623–1639". P. Nordmann (utg.), *Bidrag till Helsingfors stads historia* I. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, s. 125–245.
- Nordmann, P. (utg.) 1906: "Utdrag ur Helsingfors stads domböcker för åren 1639–1643". P. Nordmann (utg.), *Bidrag till Helsingfors stads historia* III. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, s. 147–206.
- Oja, A. (red.) 1964: *Eerik Flemingin maakirjat. Erik Flemings jordeböcker*. Valtionarkisto/Riksarkivet, Helsinki.
- Pirinen, K. (red.) 1954: *Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565. Domböcker för Savolax 1559 och 1561–1565*. Valtionarkisto/Riksarkivet, Helsinki.
- Roos, J. E. (utg.) 1946: "Johan Stiernhööks åländska domböcker". *Åland. Bidrag till kännedom av hembygden* XI. Föreningen Ålands vänner, Helsingfors.
- Roos, J. E. (red.) 1958: *Ivar Flemingin maakirja. Ivar Flemings jordebok*. Valtionarkisto/Riksarkivet, Helsinki.
- Roos, J. E. (red.) 1964: *Ala-Satakunnan tuomiokirja 1550–1552. Dombok för Nedre Satakunta 1550–1552*. Valtionarkisto/Riksarkivet, Helsinki.

Litteratur

- Almquist, J. E. 1945: *Häradstingsprotokollen före 1614. Inventering och proveniensundersökning*. Rättsgenetiska institutet vid Stockholms högskola, Stockholm.
- Andersson Palm, L. 1984a: "Domböcker". *Folkets historia* 12/1984, s. 39–41.
- Andersson Palm, L. 1984b: "Domboksutgåvor". *Släkthistoriskt forum* 4, s. 6–9.
- Elomaa, H. 2000: "Koketti, sinisukka ja tohvelisankari. Kiista Oskar Hultmanin elämäkerrasta muuttuvien avioliittokäsitysten leikkauskohtana". K. Immonen m.fl. (toim.), *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, s. 309–343.

- Elomaa, H. 2006: *Idylliä etsimässä. Identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaa-relaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle*. k&h, Kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku.
- Fidjestøl, B. m.fl. (red.) 1988: *Tekstkritisk teori og praksis. Eit nordisk symposium*. Novus, Oslo.
- Hafström, G. 1965: *De svenska rättskällornas historia*. 2 rev. uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Halldórsson, Ó. 1988: "Tanker om tekstkritiske udgaver". B. Fidjestøl m.fl. (red.), *Tekstkritisk teori og praksis. Eit nordisk symposium*. Novus, Oslo, s. 11–23.
- Haugen, O. E. 1990: "Mål og metodar i tekstkritikken". O. E. Haugen m.fl. (red.), *Den filologiske vitenskap*. Solum, Oslo, s. 128–180.
- Haugen, O. E. m.fl. (red.) 1990: *Den filologiske vitenskap*. Solum, Oslo.
- Haugen, O. E. 1995: "Constitutio textus. Intervensjonisme og konservatisme i utgjevinga av norrøne tekster". *Nordica Bergensia* 7, s. 69–99.
- Lönnroth, H. 2002: "Ekenäs rådstugurätts domböcker ur ett historisk-pragmatiskt perspektiv". *Nordiska Språk*. Tillgänglig under adressen <http://www.uwasa.fi/hut/svenska/nords/info/presentation.php3> [Också i denna volym.]
- Orrman, E. 1994: "Historiska källor till studiet av svenskan i Finland från medeltid till 1600-tal". *Folkmålsstudier* 35, s. 81–94.
- Sleman, F. 1961: "Svenskt domboksmaterial före 1615". *Arkiv, samhälle och forskning*. Svenska Arkivsamfundet, Stockholm, s. 21–55.
- Uppslagsverket Finland* 1–3. 1982–1985. Schildts, Helsingfors.

Textutgåvorna och traditionen i finländsk nordistik

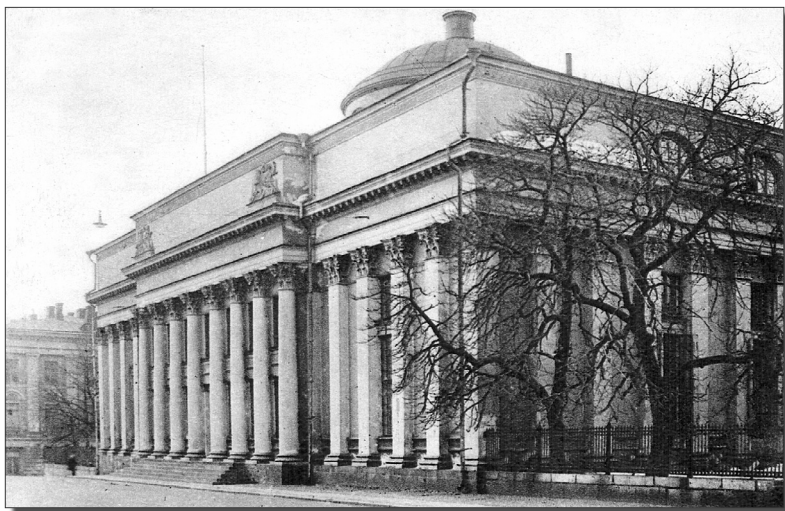
Utgångspunkt

I samlingsverket *Nordistikens historia i Finland* ingår bland annat en förteckning över samtliga licentiat- och doktorsavhandlingar som framlagts i Finland inom ämnena nordiska språk, nordisk filologi och svenska språket under åren 1878–2003 (Lönnroth 2004:273–290). Ur textfilologisk synvinkel är det påfallande att det bland dessa 220 lärdomsprov finns bara två vetenskapliga textutgåvor. Den ena är Ivar Otmans doktorsavhandling från 1883, *Äldre Västgöotalagen öfversatt och förklarad*, den andra Mirjam Tähteläs licentiatavhandling från 1967, *Håkonar þáttur Hárekssonar. Textkritisk utgåva*.¹ Om man dessutom tar hänsyn till att Otmans avhandling enbart är en kritisk översättning med kommentarer, innebär det att en finländsk nordist aldrig disputerat på en filologisk handskriftsutgåva med tillhörande inledning, kommentar och register. Den finländska nordistiken, som i många avseenden

1. En doktorsavhandling i modern bemärkelse är Axel Olof Freudenthals *Ueber den Närpeditalekt* av 1878 (jfr hans utgåva av 1865 som också är en ”akademisk avhandling”). Begreppet *akademisk avhandling* har dock haft olika betydelser under olika tider (jfr Karlsson 1998:5). Avhandlingar pro gradu ligger utanför ramen för denna artikel. I denna artikel har jag inte heller tagit hänsyn till min egen doktorsavhandling från 2006.

följer den svenska, avviker härvidlag markant från den svenska och den övriga nordiska text- och editionsfilologiska forsknings-traditionen.²

En diskussion om textutgivningens roll i Finland skall ses i en vidare akademisk kontext: det är inte bara inom nordistiken som man inte utarbetat utgåvor utan detsamma gäller även andra humanistiska vetenskapsområden (andra språkämnen, litteraturvetenskap och historia). Aktuell internationell diskussion om textutgivningens teori och metodik har inte nått Finland när det gäller professionell utgivning och kommentering av historiska urkunder (jfr t.ex. *documentary editing* som engagerat många historiker i USA). Däremot har nyspråklig edering av skönlitterära verk på sistone aktualiserats. I denna utveckling har nordiska litteraturvetare visat ökad reflektion över sitt eget forskningsområde

Nationalbiblioteket, Helsingfors

2. Filologisk textutgivning intar dock en marginell ställning även inom dagens svenska nordistik.

i jämförelse med filologer och historiker som i sin forskargärning också behöver så tillförlitliga utgåvor som möjligt.

Syfte

I denna artikel ger jag en filologihistorisk översikt över den vetenskapliga, särskilt den filologiskt inriktade, textutgivningens historia inom nordistiken i Finland.³ Mitt huvudsyfte är att presentera de textutgåvor som under årens lopp gjorts av finländska nordister. Därtill vill jag diskutera utgivningen i ett editionsfilologiskt perspektiv.⁴ I en översiktsartikel som denna är det inte möjligt att i detalj behandla de metodiska utgivningsprinciper som de enskilda utgivarna följt trots att det vore av editionshistoriskt intresse. I detta sammanhang belyser jag följande text- och editionsfilologiska aspekter.

1. Utgåvor och utgivare
2. Handskriftsval
3. Publikationsforum

De undersökta utgåvorna skall fylla två krav: för det första skall de vara filologiska, för det andra skall de vara gjorda av en finländare med bakgrund i disciplinen nordistik. Jag har gått igenom all utgivning inom Svenska litteratursällskapet i Finland och Svenska fornskriftsällskapet i Sverige (se registret av Åström 2003). Därtill kommer de avlagda lärdomsproven i ämnet som är förtecknade

3. Den första, visserligen extraordinarie, professuren i ämnet inrättades vid Kejserliga Alexanders-Universitetet i Finland (nuv. Helsingfors universitet) 1877 med Axel Olof Freudenthal som förste innehavare året därpå.

4. I en tidigare publicerad artikel har jag behandlat utgivningen av underrätternas protokoll, domböcker, i Finland (Lönnroth 2003).

i Lönnroth (2004). Min genomgång omfattar hela den relevanta finländska utgivningen.

I min framställning har jag delvis haft nytta av Odd Einar Haugen (2002, även 1994) som i sin artikel ”Nordic language history and philology: Editing earlier texts” behandlar utgivning av äldre nordiska texter som en del av nordisk språkhistoria och filologi. Han studerar tryckta utgåvor ur en historisk och praktisk synvinkel, det vill säga hur utgivaren valt sin text, hur han evaluerat den och vid behov korrigerat eller kommenterat den. Utgivaren skall presentera en version av texten och beskriva den explicit och motivera sitt val (Haugen 2002:535).

Utgåvor och utgivare

I Finland dominerades utgivningen av historiska källor länge av riksarkivarien Reinhold Hausen som gav ut en stor mängd historiska texter (se t.ex. Hausen 1881–1917, 1890, 1910–1935). Hans utgåvor används fortfarande som historisk källa i brist på moderna nyutgåvor. Statsarkivet (senare Riksarkivet) var den instans som huvudsakligen tog hand om offentliggörandet av källor rörande Finlands historia (se Kerkkonen 1995; Huldén 2000).

1800-talet: kommenterade översättningar, landskapslagar och Jöns Budde

På 1800-talet gav de finländska nordisterna ut fem handskrifter. Filologin i Uppsala fungerade ofta som referensram för deras utgivningsverksamhet. Först, 1865, utkom A. O. Freudenthals utgåva *Einar Skålaglams Vellekla öfversatt och förklarad*. År 1883

gav Ivar Otman ut sin avhandling *Äldre Västgöotalagen öfversatt och förklarad*. År 1895 fullbordades två utgåvor i Finland: Freudenthals *Östgöotalagen med förklaringar* och Oskar Fredrik Hultmans *Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster*. Den sista utgåvan på 1800-talet var Herman Vendells utgåva av *Äldre Västgöotalagen. Normaliserad text jämte noter och anmärkningar till de studerandes tjänst* (1897).

A. O. Freudenthals utgåva av Einar Skålaglams fornisländska dikt Vellekla är en akademisk avhandling som trycktes 1865. Freudenthal, som bland annat hade studerat vid Uppsala universitet som professor Carl Säves⁵ elev, valde att i sin avhandling översätta och kommentera en isländsk skaldedikt. Han ville överföra fornisländsk diktning till modern svenska, vilket var typiskt för tidens filologiska anda i Uppsala. Hans mål var att åstadkomma en textkritisk utgåva med varianter och en korrekt tolkning och översättning av dikten. Sin utgåva försåg han med en språkhistorisk och realfilologisk kommentar och slutligen en metrisk översättning av dikten (Loman 1985:18–20).

I stil med A. O. Freudenthal har också Ivar Otman (1883) författat sin utgåva med underrubriken ”öfversatt och förklarad”. Inom finländsk nordistik är hans arbete den första egentliga doktorsavhandlingen i form av en utgåva, låt vara att det enbart är fråga om en översättning till modern svenska. Otman var övertygad om den kritiska översättningens stora betydelse för andra forskare. Som många andra finländska nordister efter honom fokuserade han på *Äldre Västgöotalagen*.⁶ Avhandlingen innehåller, utöver en kort inledning, en normaliserad återgivning av landskapslagen med kommentarer i fotnoter.

5. Carl Säve (1812–1876) var den förste professorn i nordiska språk vid Uppsala universitet.

6. Finländska filologer forskade flitigt i *Äldre Västgöotalagen* under perioden 1880–1935 (Loman & Haapamäki 2004:211).

I sin andra utgåva fokuserade A. O. Freudenthal (1895) på Östgötalagen som han försåg med förklaringar. Syftet med hans utgåva var att underlätta förståelsen av den svårbegripliga texten. Utöver ett kort förord består arbetet av en reproduktion av lagtexten balk för balk, en ordlista samt tillägg och rättelser.

O. F. Hultmans första utgåva (1895) var en utgåva av Nådensmunken Jöns Buddes bok från 1400-talet. Den är den första utgåva i Finland som är försedd med en längre inledning: hans fokus låg på Jöns Budde och dennes bok. Utgivarens anmärkningar till texten gäller otydliga ställen i handskriften, i handskriften befintliga ändringar samt de rättelser som han gjort i utgåvan.

Herman Vendell (1897), den andre i Finland som fokuserade på Äldre Västgötalagen, hade ett pedagogiskt syfte med sin utgåva: han ville publicera en utgåva med noter och anmärkningar för undervisningen i fornsvenska, det vill säga en läsebok som är lätt att använda. Förordet är kort och texten är återgiven balk för balk. Hans anmärkningar och ordförklaringar består främst av grammatikaliska och lexikaliskt-etymologiska utredningar. Den kritiska apparaten är inte överlastad. Utgåvan innehåller ett fornsvenskt ordregister till kommentardelen (för kritik mot Vendells utgåva, se förordet till Sjöros 1919).

1900-talet: landskapslagar och Erikskrönikan

På 1900-talet fortsatte utgivningen som på 1800-talet: fyra utgåvor utarbetades. Den förste utgivaren var O. F. Hultman, som 1916 gav ut sin andra utgåva, en handupplaga av Upplandslagen. Han fullbordade dock bara den första delen som innehöll själva texten. År 1919 gav Bruno Sjöros ut *Äldre Västgötalagen i diplomatariskt avtryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar*. Rolf Pip-

pings utgåva av Erikskrönikan kom ut 1921 (nytryck 1963). Den ovan omtalade licentiatavhandlingen av Mirjam Tähtelä (1967) avslutar den filologiska utgivningen i Finland för 1900-talet.

O. F. Hultmans andra utgåva, *Upplandslagen* (1916), har i stil med Herman Vendells (1897) ett mera pedagogiskt syfte. Genom att ge ut en handupplaga ville han åstadkomma en lätthanterlig och billig utgåva där texten är så korrekt och lättläst som möjligt. Den senare delen av utgåvan, som dock inte utkom, skulle enligt hans plan innehålla förklaringar och en ordbok till *Upplandslagen*. Dispositionen följer sedvanlig tradition: kort företal, text och anmärkningar rörande textbehandlingen.

Bruno Sjöros utgåva (1919) av *Äldre Västgötalagen* är ambitiös i jämförelse med den föregående finländska utgivningen, bland annat är inledningen och kommentaren förhållandevis omfattande. Om den diplomatariska utgåvan av handskriften B 59 a från 1280-talet har Bengt Loman konstaterat att den är ”mönstergill” (Loman & Haapamäki 2004:211). Enligt Loman har kritik dock riktats mot ”den parallelltryckta ’normaliserade’ versionen, det vill säga ett försök att få ortografisk konsekvens och regelbundenhet i en text från en tid utan stadgade normer för skriftspråket”. Enligt Loman har det ytterligare väckts kritik mot att han valt sina former enligt en primitiv statistisk metod, det vill säga att han valt den form som oftast förekommer i handskriften.

Rolf Pippings utgåva av *Erikskrönikan* (1921/1963) innehåller en omfattande separat kommentardel (Pipping 1926). Tidigare hade han disputerat på en specialstudie av *Erikskrönikans* ljudlära (Pipping 1919). Bengt Loman, som också behandlat Pippings utgåva av *Erikskrönikan*, konstaterar att handskriften D 2 försetts med ”väsentliga textvarianter i ett tjugotal andra handskrifter registrerade i en notapparat som genomgående fyller halva sidor” (Loman & Haapamäki 2004:213, se även 212–214).

Loman konstaterar vidare att "[s]å omsorgsfullt och så metodiskt säkert hade ingen fornsvensk handskrift tidigare utgivits". Enligt Loman följer Pipping D 2:s *läsarter*⁷: i sitt arbete har han undvikit *konjekturer*, det vill säga egna förslag till ändringar av otydliga och eventuellt korruperade textställen. Han prioriterar ytterligare D 2:s läsarter i stället för andra läsarter i andra handskrifter. Pippings kommentarer består av ord- och sakregister (t.ex. ordförklaringar, textkritiska, grammatiska, stilhistoriska och kulturhistoriska kommentarer) (Loman & Haapamäki 2004:213).

Mirjam Tähtelä (1967) är den enda som licentierat på en textkritisk utgåva i Finland. Hennes avhandling är en otryckt nyutgåva. Därför når den inte de eventuellt intresserade användarna på bästa möjliga sätt. En otryckt utgåva som inte senare ges ut i bokform strider mot en av utgåvornas viktigaste uppgifter: att göra värdefullt material lättare tillgängligt för den övriga forskningen.

Såsom i slutet av 1900-talet har utgåvorna också i början av 2000-talet varit få: en diplomatarisk utgåva av Johannes Messenius *Finska rimkrönika (Job. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar)* av cirka 1629 och en översättning finns i *Suomen riimikronikka* av Johannes Messenius (2004). Vid sidan av den diplomatariska transkriberingen innehåller utgåvan också en finsk översättning av det svenska originalet M 146 i Kungliga Biblioteket i Stockholm.

7. En *läsart* är "den form i vilken ett visst textställe uppträder i viss handskrift, och som kan växla då flera versioner av texten förekommer" (*Svensk ordbok* 1986).

Handskriftsval

De finländska filologerna har för det mesta intresserat sig för de fornsvenska landskapslagarna. De har främst velat bidra till den äldre fornsvenska filologin, inte till källutgivningens metodik och teori. Det som däremot i stor utsträckning hamnat i skymundan är handskrifter med finländsk proveniens (härkomst). Man har inte inom den finländska nordistiken gett ut handskrifter som också skulle gagna till exempel historieforskningen i Finland (Jöns Budde, Erikskrönikan och Messenius är undantag; se också Lönnroth 2003 för utgivningen av domböcker). Av de svenska landskapslagarna har de finländska nordisterna gett ut tre: Äldre Västgöotalagen, som till och med behandlats av tre nordister (Otman 1883; Vendell 1897; Sjöros 1919), Östgöotalagen (Freudenthal 1895) och Upplandslagen (Hultman 1916). Den svenska litteraturens äldsta klassiker, Erikskrönikan, som gavs ut av Rolf Pipping 1921, kompletteras med en omfattande kommentardel (Pipping 1926) och andra specialstudier (t.ex. Pipping 1919). En handskrift med finländsk proveniens är den så kallade Jöns Buddes bok som anses härstamma från klostret i Nådendal och som är av ett stort språkhistoriskt källvärde (Hultman 1895). Om en fornisländsk handskrift handlar Mirjam Tähteläs arbete (1967). Johannes Messenius (2004) historiska rimkrönika om Finland är författad av en svensk lärd i fångenskap i Finland och om Finland på 1620-talet (se Lönnroth 2002).

Publikationsforum

Finland saknar än så länge en publikationsserie som enbart är ägnad åt vetenskapliga textutgåvor på hög internationell nivå. I Sverige kom Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum) redan 1829 i gång med sin utgivning. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet (SFSS) utkommer sedan 1844. Den enda utgåvan av en finländsk filolog som kommit ut i SFSS är Rolf Pippings (1921/1963) nyutgåva av Erikskrönikan. De övriga finländska utgåvorna har getts ut i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (Freudenthal 1895; Hultman 1895, 1916; Sjöros 1919) eller på andra privata förlag (Freudenthal 1865; Otman 1883; Vendell 1897). Numera satsar till exempel Svenska litteratursällskapet i Finland dock inte längre tillräckligt på filologisk textutgivning (jfr kommersiell kontra vetenskaplig textutgivning). Den diplomatariska utgåvan av originalhandskriften till Johannes Messenius *Finska rimkrönika* gavs ut av Finska Litteratursällskapet, SKS.

De flesta utgåvor som man åstadkommer i dag i Finland skall också fylla kommersiella krav och därför väljer förlagen ofta en varsamt moderniserad text i stället för en strängt vetenskaplig utgåva (jfr t.ex. *Vandraren* av Elias Lönnrot 2002).

Avslutning

I den här artikeln har jag berört textutgivningen inom nordistiken i Finland från 1800-talet till i dag. Jag har behandlat utgåvor och utgivare, handskriftsval och publikationsforum. Utanför artikeln har jag lämnat en analys av utgivningsprinciperna för de enskilda utgåvorna.

De finländska nordisterna har under årens lopp åstadkommit tio filologiska utgåvor, varav nio tryckta och en otryckt. Av dessa har fem utkommit på 1800-talet, fyra på 1900-talet och en i början av 2000-talet. Utgivningen har huvudsakligen skett under perioden från 1860-talet till 1920-talet (jfr dock Tähtelä 1967; Messenius 2004). Bland dessa finns kritiska översättningar och akademiska lärdomsprov (Freudenthal 1865; Otman 1883; Tähtelä 1967; Messenius 2004). Utgivarna har främst fokuserat på fornsvenska handlingar med svensk proveniens (t.ex. landskapslagar). Detta har lett till att nysvenska handlingar och handlingar med finländsk proveniens eller handlingar som förvaras i finska arkiv sällan fokuserats. Elektroniska utgåvor och faksimilutgåvor har inte gjorts.

Tabell 1 summerar den sporadiska utgivningen i den finländska nordistiken under åren 1865–2004.

Tabell 1. Textutgåvorna i den finländska nordistiken 1865–2004

Utgi- vare	År	Utgåva	Mål och/eller målgrupp	Textbehand- ling	Innehåll
Axel Olof Freu- denthal	1865	Einar Skåla- glams Vellekla	Språkfors- kare och litteratur- historiker	Översättning med kommentarer	Einar Skålaglams Vellekla översatt och förklarad, Till- lägg ur Fagrskinna, Metrisk översättning, Ordlista
Ivar Otman	1883	Äldre Västgö- talagen	Språkfors- kare, även rättsforskare och historiker	En kritisk översättning med kom- mentarer. Trohet mot originalet i fråga om innehåll och stil	Inledning, Äldre Västgötalagen, 19 bihang, Rättelser och tillägg
Axel Olof Freu- denthal	1895	Östgöta- lagen	Studerande (handupp- laga)	Enligt H. S. Collins och C. J. Schlyters utgåva av 1830 (smärre ändringar)	Förord, Östgötalagen, Ordlista, Tillägg och rättelser

Utgivare	År	Utgåva	Mål och/eller målgrupp	Textbehandling	Innehåll
Oskar Fredrik Hultman	1895	Jöns Buddes bok	<p>1. Kulturhistoriskt: att underlätta bekantskapen med en finländsk representant för den medeltida litteraturen</p> <p>2. Språkhistoriskt: en reproduktion av en fornsvensk urkund i original</p>	Bokstavlig överensstämmelse med handskriften. Smärre emendationer för vilka redovisas kort i förordet	<p>Inledning: 1. Om Jöns Buddes bok</p> <p>2. Om Jöns Buddes bok</p> <p>Jöns Buddes bok: Lucidarius, Om S. Julianus och S. Basilissa, Om S. Justina och trollkarlen Cyprianus; Tundalus, hans syn och uppenbarelse; Guidos själs uppenbarelse; Den usle biskopen Udo, hans lefverne och ändalykt; S. Bernhards betraktelser, Om biskop Albert den helige, Om de tolf gyllene fredagarne; Om den heliga fru Karin, S. Birgittas dotter</p> <p>Anmärkningar: Otydliga ställen i handskriften, I handskriften befintliga ändringar, Texträttelser företagna i editionen</p>
Herman Vendell	1897	Äldre Västgötalagen	Studera	Normaliserad text, noter och anmärkningar	Äldre Västgötalagen, Anmärkningar och ordförklaringar, Tillägg, Fornsvenskt ordregister
Oskar Fredrik Hultman	1916	Upplandslagen	Studera, även allmänheten (handupplaga)	"en möjligast korrekt och lättläst text" (Hultman 1916:VI)	Företal, Upplandslagen, Anmärkningar rörande textbehandling

Utgivare	År	Utgåva	Mål och/eller målgrupp	Textbehandling	Innehåll
Bruno Sjöros	1919	Äldre Västgö-talagen	Studerande (handupp-laga) och forskare	Diplomatariskt avtryck och normaliserad text	Inledning, Text, Kommentarer, Rättelser och tillägg, Register
Rolf Pip-ping	1921	Erikskrönikan (Cod. Holm. D 2 [jämte avvikande läsarter från andra handskrifter])	Filologi	Diplomatarisk	Inledning, Text med notapparat
Mirjam Tähtelä	1967	Håkonar påtr Hárekssonar	Textkritisk utgåva	Diplomatarisk	Inledning, Texterna, Appendix
Harry Lönnroth & Martti Linna	2004	Johannes Messenius: Finska rimkrönikan	Historiker, allmänheten och språkhistoriker	Finsk översättning. Diplomatarisk återgivning av originalet	Johannes Messenius liv och författarskap, Finska rimkrönikan, Originalet, Innehåll och källor, Språk och versmått, Messenius källor i översättning, Person- och ortregister

Källor

- Freudenthal, A. O. 1865: *Einar Skålaglams Vellekla öfversatt och förklarad*. J. C. Frenckell & Son, Helsingfors.
- Freudenthal, A. O. (utg.) 1895: *Östgötalagen med förklaringar*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Hausen, R. (utg.) 1881–1917: *Bidrag till Finlands historia* I–V. Finska Statsarkivet, Helsingfors.
- Hausen, R. (utg.) 1890: *Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis*. Finlands Statsarkiv, Helsingfors.
- Hausen, R. (utg.) 1910–1935: *Finlands medeltidsurkunder* I–VIII. Finlands Statsarkiv, Helsingfors.
- Hultman, O. F. (utg.) 1895: *Jöns Buddes bok. En bandskrift från Nådendals kloster*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Hultman, O. F. (utg.) 1916: *Upplandslagen. Handupplaga. I: Text*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Lönnrot, E. 2002: *Vandraren. Reseberättelser från Karelen 1828–1842*. Utgivna av R. Knapas. Kommentarer av C. af Hällström, R. Knapas & H. Lönnroth. Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis, Helsingfors/Stockholm.
- Messenius, J. 2004: *Suomen riimikronikka*. Toimittaneet ja suomentaneet H. Lönnroth & M. Linna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Otman, I. 1883: *Äldre Västgötalagen öfversatt och förklarad*. J. C. Frenckell & Son, Helsingfors.
- Pipping, R. (utg.) 1921/1963: *Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D 2 jämte avvikande läsarter ur andra bandskrifter*. Nytryck (med ett tillägg). Svenska fornskriftsällskapet, Uppsala.
- Sjöros, B. (utg.) 1919: *Äldre Västgötalagen i diplomatiskt avtryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Vendell, H. (utg.) 1897: *Äldre Västgötalagen. Normaliserad text jämte noter och anmärkningar till de studerandes tjänst*. J. C. Frenckell & Son, Helsingfors.

Litteratur

- Freudenthal, A. O. 1878: *Ueber den Närpesdialekt*. J. C. Frenckell & Sohn, Helsingfors.
- Haugen, O. E. 1994: "Utgjeving av norrøne tekster i Noreg. Eit historisk overblikk og ei metodisk vurdering". *Nordica Bergensia* 1, s. 137–174.
- Haugen, O. E. 2002: "Nordic language history and philology: Editing earlier texts". O. Bandle m.fl. (eds), *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages* 1. Walter de Gruyter, Berlin/New York, s. 535–543.
- Huldén, L. 2000: "Reinhold Hausen och källutgåvorna". E. Orrman (toim.), *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Art House/Kansallisarkisto, Helsinki, s. 27–49.
- Karlsson, F. 1998: *Kielitieteiden tohtorinväitöskirjat Suomessa 1840–1997*. Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Kerkkonen, M. 1995: *Finlands Riksarkiv 1809–1917*. Svenska Riksarkivet, Stockholm.
- Loman, B. 1985: "Axel Olof Freudenthal. Finlands första professor i svenska språket och litteraturen". *Folkmålsstudier* 29, s. 15–39.
- Loman, B. & Haapamäki, S. 2004: "Svenska språket och nordiska språk vid Åbo Akademi". H. Lönnroth (red.), *Nordistikens historia i Finland*. Tampere University Press, Tampere, s. 209–244.
- Lönnroth, H. 2002: "Joh. Messenii Berättelse om några gamla och märkliga Finlandz Handlingar". *Folkmålsstudier* 41, s. 157–165. [Också i denna volym.]
- Lönnroth, H. 2003: "Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt". *Arkiv för nordisk filologi* 118, s. 179–196. [Också i denna volym.]
- Lönnroth, H. (red.) 2004: *Nordistikens historia i Finland*. Tampere University Press, Tampere.
- Pipping, R. 1919: *Erikskrönikans ljudlära enligt texten i Cod. Holm. D 2*. Åbo Akademi, Åbo.
- Pipping, R. 1926: *Kommentar till Erikskrönikan*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.

Åström, P. 2003: *Register till Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 1844–2000. Utgivna skrifter och däri använda fornsvenska handskrifter.* Svenska fornskriftsällskapet, Uppsala.

Otryckt

Tähtelä, M. 1967: *Hákonar þáttur Hárekssonar. Textkritisk utgåva.* Licentiatavhandling i nordisk filologi, Helsingfors universitet.

Editionsfilologins etik

Roget: Does good science require a warm heart?

Fenwick: I like to think so, Roget. In fact I suspect pure objectivity is an arrogant fallacy. When we conduct an experiment we bring to bear on it all our human frailties, and all our prejudices, much as we might wish it to be otherwise. I like to think that good science requires us to utilise every aspect of ourselves in pursuit of truth. And sometimes the heart comes into it.

– *Ur skådespelet An Experiment With An Air Pump av Shelagh Stephenson (1998)*

Inledning

Forskningsetik har på senare år kommit att inta en allt synligare roll i den akademiska världen från den elementära grundutbildningen till den mest avancerade forskarutbildningen (se bidragen i Karjalainen m.fl. 2002). Bland annat Finlands Akademi fäster ökad uppmärksamhet på det etiska vid sin tilldelning av forskningsmedel. Inom humaniora, särskilt inom nordistiken, hör Irma Sorvali till dem som aktivast pläderat för den integrerade etiska

dimensionen i den vetenskapliga forskningen och undervisningen. Hon har även uppmärksammat *editionsfilologins*, det vill säga den vetenskapliga textutgivningens, säregna problematik (se Sorvali 1986:29–43, 2004a:157, 2004b).

Editionsfilologi, vanligen definierad som vetenskapen om textvarianter och deras förhållande till tryckta böcker, är ett forskningsområde vars mål är att åstadkomma kritiska utgåvor med inledning och kommentar.¹ Målgrupperna är såväl den vetenskapliga forskningen som den läsande allmänheten. Det är företrädesvis verk som hör till den nationella litteraturens kanon som drar till sig forskarnas utgivarintresse. En editionsfilolog *etablerar en grundtext* som den så kallade (*text*)kritiska utgåvan bygger på och förser den med *kommentar* och *ordförklaringar* med eventuellt tillkommande *variantapparater* (för textkritiska aspekter vid edering av litterära texter, se bidragen i Stähle Sjönell 1991).

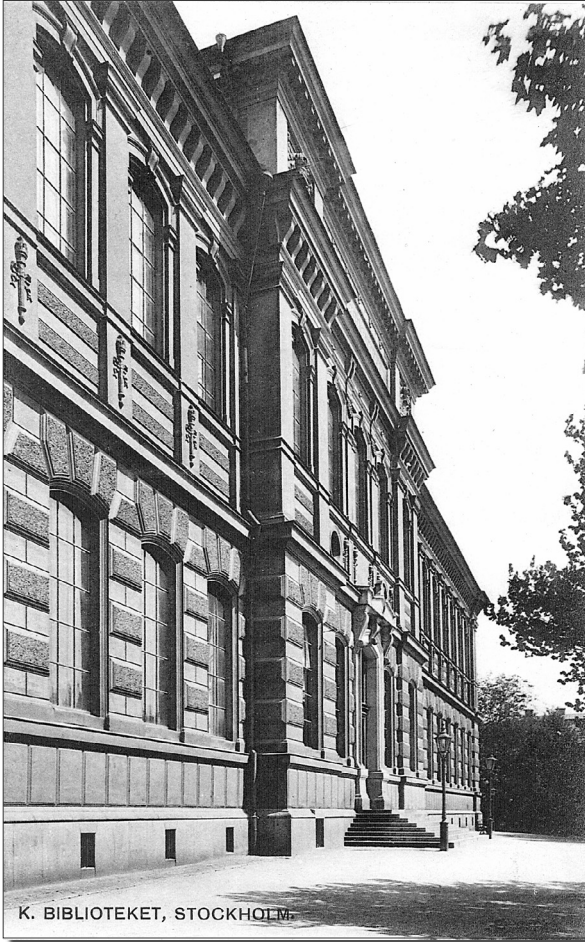
En editionsfilologs i många avseenden unika möte med sina arkivaliska primärkällor och de val som han gör är förknippat med ett stort vetenskapligt ansvar, vilket förutsätter noggrannhet och metodisk styrka. De utgåvor som han åstadkommer är i princip att jämställa med originalet. De som i sin egen forskning använder sig av utgåvor av till exempel äldre historiska handlingar måste kunna lita på att utgivaren inte avsiktligt har förfalskat empirin; den mänskliga faktorn är en sak för sig. Utgivarens uppgift går ut på att analytiskt tolka och förmedla källan så att den är användbar för olika vetenskapliga ändamål. Från en forskningsetisk synpunkt är det framför allt utgivarens person som blir intressant. Det gäller inte minst hur han valt ut sitt manuskript och hur troget han återgett det i tryckt eller elektronisk form. Som

1. Termen *editionsfilologi* (*scholarly editing*) används ofta synonymt med termen *textfilologi* (textkritik), det vill säga i betydelsen textstudium, texttolkning och textutgivning. I denna artikel använder jag genomgående termen editionsfilologi och förstår den i denna vida filologiska bemärkelse.

Per-Axel Wiktorsson (2004:235) har påpekat är ett diskuterande ”porträtt” av en utgivare och hans tid motiverat för att man skall kunna bilda sig en helhetsuppfattning om hans forskarinsatser (se Holm 1973/1996 som diskuterar C. J. Schlyters² rättsfilologiskt epokgörande utgivargärning mot tidens europeiska bakgrund). En sådan här filologihistorisk och utgivarbiografisk presentation skulle i fortsättningen även kunna innehålla en kortfattad forskningsetisk diskussion. Detta är viktigt bland annat därför att olika historiska perioder har uppskattat olika sorters utgåvor och ställt olika krav på utgivarnas kompetens (se Lönnroth 2003 om hur man gett ut underrätternas domböcker i Finland).

Inom den nordiska språkvetenskapen, nordistiken, hör editionsfilologin till de deldiscipliner som av gammalt konfronterats med forskningsetiska spörsmål, om än detta inte explicit framhållits (för textutgåvor i den finländska nordistikens historia, se Lönnroth 2005). I det tidigare filologiska paradigmet var frågorna oftast praktiskt betingade. Det handlade främst om hur den enskilda forskaren paleografiskt lyckades med sin utgivningsuppgift, till exempel med avseende på identifieringen av skrivarhänderna och tolkningen av svårtydda textpartier. Denna grundläggande filologiska aspekt är av central betydelse även i dag. En utgåva antingen står eller faller med noggrannheten av transkriptionen och behärskningen av den filologiska metoden. I och med ökade krav inom editionsfilologin har dock teoretiska och metodologiska färdigheter fått mera aktualitet. Sålunda har också området för editionsfilologins etik vidgats.

2. Carl Johan Schlyter (1795–1888) var en svensk rättslärd och lagutgivare.

Kungliga
Biblioteket,
Stockholm

Målsättning

I denna artikel dryftar jag problematiken kring editionsfilologins etik utifrån två fiktiva verk. Följaktligen är formen som jag valt för min framställning delvis essäistisk. Det är fråga om ett mång-

facetterat problemkomplex som inte fått någon uppmärksamhet i den tidigare forskningslitteraturen i Norden. Eftersom det oftast är i skönlitterär form som etiska problem och frågor bäst kommer till synes, baserar jag mitt resonemang på två engelska romaner som kommit ut inom 200 år. Den ena är *The Aspern Papers* av Henry James 1888, den andra *The Archivist* av Martha Cooley 1998.³ Medan Henry James hör till världslitteraturens klassiker, är Martha Cooley än så länge ganska okänd inom det nordiska språkområdet. Utifrån romanerna finner man att den etiska problematiken i stora drag uppvisar liknande tendenser även i ett längre historiskt perspektiv.

I fokus för artikeln står utgivaren som etisk aktör och hur han behandlas i skönlitteraturen av författarna. Jag vill med andra ord diskutera vilka val utgivaren gör då han väljer texter för publicering, särskilt när det gäller personliga dokument som brev och dagböcker. Det som jag däremot inte ägnar mig åt här är källutgivningens etik i strikt metodisk bemärkelse, det vill säga hur noggrant textutgivaren gått tillväga i sitt arbete och hur han har gett ut enskilda texter. En av de viktigaste kategorierna härvidlag är de så kallade *stillatigande emendationerna*, det vill säga sådana ingrepp i texten som utgivaren inte redogör för (för *silent emendations*, se Greetham 1994). Jag lämnar dem utanför behandlingen eftersom de inte aktualiseras i de undersökta romanerna. Behandlingen av frågor som handlar om noggrannhet i transkriptionen och behärsknigen av filologisk metod, inte minst principerna för

3. Jag har genom R. B. Bernstein (New York Law School) och Beth Luey (Arizona State University) blivit uppmärksamgjord på romanerna. Internationellt, särskilt i USA, ingår utgivningens och redigeringsens etik (*ethics of editing*) också i utbildningen av professionella utgivare. I Beth Lueys (1990:273–277) bibliografi över dokumentär utgivning finns ett avsnitt med titeln "Editorial Mysteries", med hänvisningar till skönlitterära verk som även berör historiska eller litterära dokument eller utgivare av dessa. De romaner som jag behandlar nedan ingår inte i bibliografin.

utgivningen, hör i synnerhet till recensenterna av vetenskapliga utgåvor. För diskussionen om editionsfilologins etik vore det av betydelse om textutgåvor i större utsträckning än nu var föremål för kvalitetskontroll i vetenskapliga tidskrifter.

The Aspern Papers av Henry James

Den amerikanske författaren Henry James (1843–1916) har karakteriserats som "en artistisk moralist" som i sitt författarskap bland annat intresserat sig för människans samvetsproblematik (Lundkvist 1951/1991:7). Denna specialtematik kommer tydligt fram i kortromanen *The Aspern Papers*, utgiven i första upplaga 1888.⁴

Att *The Aspern Papers* (härefter *Asperns brev*) lämpar sig som underlag för en diskussion om editionsfilologins etik beror på bokens övergripande tema: vetenskaplig besatthet. Författaren studerar vad en enskild forskare – filolog, litteraturvetare, historiker eller biograf – är beredd att göra för att komma åt det primärmaterial som han hyser åtrå efter. I ett filologiskt perspektiv är den centrala frågan vad man får ge ut och till vilket pris. Det är fråga om ett material som en expert anser vara av vetenskaplig och samhällelig relevans, i detta fall en känd författares efterlämnade brev. Forskaren representerar akademisk expertis och makt, den offentliga sfär som vill offentliggöra ett skriftligt dokument till det omgivande samhällets tjänst. Denna utgångspunkt är överlag

4. *The Aspern Papers* har utkommit i svensk översättning med titeln *Asperns brev*. I den svenska översättningen, som innehåller både *Asperns brev* och *Skruvens vridning*, har den förra översatts som *Jeffrey Asperns brev* (se James 1951/1991:9). I översättningen heter brorsdottern till Juliana Bordereau genomgående *Tita* i stället för *Tina*. Hänvisningar till direkta citat ur romanen avser sidnummer i den svenska översättningen.

kännetecknande för editionsfilologin som vetenskap. Källvärdet av en handling är den viktigaste enskilda faktor som avgör vilken text som accepteras för publicering eller vilken som förblir i arkivens gömmor och eventuellt tas fram i framtiden eller till och med gallras bort.

Forskarens och materialinnehavarens intressen sammanfaller inte alltid. Forskaren kan drivas framåt av professionell ambition, innehavaren kan dra sig undan för att skydda ett ömtåligt material. Därtill kan det utgivna materialet också angå andra parter än dem. Härmed är man inne på problematiken kring huruvida den allmänna nyttan överstiger den enskilda människans rätt till värdefulla dokument som han förfogar över och vad forskarens moraliska ansvar i så fall är. Särskilt aktuell blir denna offentliga kontra privata aspekt vid utgivningen av brev, dagböcker och andra personliga dokument. För olika människor kan ett sådant här material besitta olika värde; det kan gälla minnen, hemligheter och ömtålig personhistoria som inte tål dagsljus. För en forskare av facket är dessa dokument framför allt betydelsefulla empiriska källor till exempel för förståelsen av en författares personliga och konstnärliga utveckling under ett skapande skede. Ur en icke-juridisk synvinkel är personliga brev på sätt och vis "nationellt gemensam egendom". Den forskningsetiska aspekten är därför en balansgång där samarbetet mellan rättsinnehavare, utgivare och förlag spelar en central roll.

* * *

Asperns brev utspelas i Venedig på 1880-talet. Berättaren, en amerikansk litteraturforskare, är där för att studera sin landsmans Jeffrey Asperns efterlämnade papper. Aspern, som är en poet som förfat-

taren diktat upp, är berättarens största föredöme; för hans skull är han beredd att göra vad som helst. Han befinner sig i Venedig eftersom han och hans kollega John Cunnor fått veta att Aspern i sin ungdom skrivit kärleksbrev till den mystiska amerikanskan Juliana Bordereau. På sin ålderdom är Juliana Bordereau bosatt i Venedig med sin brorsdotter Tina i ett stort fallfärdigt palats, där de för ett isolerat och gåtfullt liv. Asperns efterlämnade brev lär fortfarande finnas i fröknarna Bordereaus ägo. De är dock ovilliga att överlämna dem till en utomstående. För att få tillgång till de värdefulla papperen måste berättaren sätta sin etik som vetenskapsman på spel.

Boken aktualiserar följande problem som är relevanta för det aktuella ämnet om editionsfilologins etik. För det första finns det en känd, redan död författare, det vill säga upphovsmannen till texterna, vars publicering är av betydelse för allmänheten. För det andra finns det en privatperson, det vill säga ägaren av dokumenten, som vill behålla minnen av författaren för sig själv. Denna person motsätter sig publiceringen av breven. För en privatperson är också en känd författare en privatperson. För det tredje uppträder ytterligare en part, en forskare som är medveten om dokumentens källvärde. Å ena sidan måste han ta ställning till huruvida materialet är av sådan art att det förtjänar bli utgivet, å andra sidan måste han vidtala de berörda parterna för att skaffa deras samtycke till utgivningen.

Den etiska problematiken genomsyrar romanen. Genast efter ankomsten till Venedig börjar berättaren förverkliga sin intrig. Han tror inte på fröknarna som brevledes meddelat att de varken känner Jeffrey Aspern eller hans brev. På basis av intern evidens i brevet lyckas berättaren dock avslöja att Juliana varit bekant med den kände poeten. I brevet som Tina på sin fasters vägnar skickat till berättaren står det att de inte har några brev av ”mr

Aspern" (s. 19). Av bruket av epitetet "mr" sluter berättaren sig till att de måste ha känt honom: ingen har texter av "mr Shakespeare". En väninna till berättaren föreslår därefter att han skall bli hyresgäst hos Bordereaus i deras kolossala villa. På detta sätt kan han eventuellt få mera information om breven. Detta räcker inte för berättaren. Han väljer att använda ett uppdigtat namn; fröknarna kan ha hört eller läst något som han eller Cumnor publicerat med anknytning till Aspern. Detta är enligt berättaren den enda lösningen eftersom Juliana inte vill föra dokumenten på tal, vilket måste bero på deras intima innehåll. Om sin plan konstaterar han endast (s. 18): "Hyckleri och dubbelspel är min enda chans. Det är otrevligt, men för Jeffrey Asperns skull vore jag istånd att göra något ändå värre." Det yttersta medlet för honom är att "kurtisera" Juliana Bordereaus brorsdotter.

Berättaren anser att en genomgång av Asperns efterlämnade brev är motiverad. Han är övertygad om att han med sin kompanjon Cumnor i sina studier gjort mera för författarens minne än mången annan. Som forskare har de kastat ljus över hans liv samt bidragit till hans kanonisering och världsomfattande rykte. Det vetenskapliga motivet bakom editionsfilologins primära uppgift kommer härmed fram. För att möjliggöra nya tolkningar i tiden måste nya källor göras tillgängliga för forskarsamfundet. Ur etisk synvinkel är det dessutom intressant att berättaren anser att Aspern inte behöver vara rädd för deras skull. De är endast ute efter sanningen och på grund av tidigare forskning lär författaren inte ha några skelett i skåpet. Det långa tidsavståndet är ytterligare på författarens sida. Det som finns i de bevarade breven vet man dock inte något om. Detsamma gäller brevens vetenskapliga betydelse; det kan visa sig att breven inte är värdefulla. Den eventuella hemligheten kan ha att göra med de kvinnor av vilka Juliana är en, som varit en del av författarens tillvaro. På grund

av att Juliana är den enda av Asperns samtida som fortfarande är vid liv är hon en värdefull informationskälla för forskningen. För att kasta nytt ljus över förhållandet mellan Aspern och Juliana behöver berättaren – publicist och Asperns utgivare som han är – tillgång till det utgivna materialet.

För att ta sig in i Bordereaus skyddade lägenhet kommer berättaren på idén att använda den bordereauska trädgården som svepskäl. Han skulle kunna odla rosor i trädgården för att vinna förtroende hos fröknarna. Han talar om för Tina att han håller på med ett litterärt arbete och skulle därför behöva ro och möjlighet att vara ute i det fria. Ett rum som vetter mot trädgården skulle passa utmärkt för hans lärda mödor. Att han sist och slutligen lyckas bli inneboende hos Bordereaus betraktar han snarast som en triumf för honom som utgivare av Asperns verk, inte för honom som privatperson. Berättarens största farhåga är ändå att den gamla fröken när som helst kommer att dö. Han befinner sig i en tudelad situation. Å ena sidan kan Juliana dö innan han kommer åt det efterlängttade materialet, å andra sidan kan han då få en utomordentlig möjlighet att ta de papper som Juliana så ivrigt skyddat. Hans inre kamp belyser ett centralt problem inom editionsfilologin och arkivvetenskapen; problematiken mellan det att förvara och det att förstöra.

Korrekt och hövligt lyckas berättaren till slut tala sig in i huset. Han får inte verka alltför ivrig. Om det visar sig att han är "besatt av en hemlig avsikt", skulle hans motiv avslöjas (s. 31). I och med att han lyckas hyra ett rum är hans första hinder på vägen övervunnet. Priset – också det ekonomiska priset – är högt. Han är dock redo för ekonomiska uppoffringar för att nå sitt mål. Som kompensation ämnar han ta papperen från Juliana gratis. För att ta reda på var Juliana förvarar sitt värdefulla material undrar berättaren om Juliana vågar bevara stora penningssummor i sitt

hem. Hennes svar är illustrerande (s. 35): "Vem skulle jag vara rädd för, om jag inte är rädd för er?" Hon skyddar materialet på sitt sätt, han på sitt. Metaforen *beskyddare* beskriver dem båda.

I sitt strategiska spel utnyttjar berättaren den lojala brorsdottern Tina. Juliana, som tror sig dö inom snar framtid, har avsett den stora hyresavgiften för Tinas försörjning och framtid. Berättaren är ständigt påmind om sin största rädsla: att Juliana skall tillintetgöra det skriftliga materialet. För att vinna förtroende hos Tina undrar han om Juliana har några misstankar mot honom. Tiden går, resultaten fördröjs, det rätta tillfället saknas. Enligt berättarens ivriga väninna beror misslyckandet helt och hållet på berättarens bristande mod: fröknarna Bordereau kommer att ödelägga honom ekonomiskt utan att han får något i utbyte. Huset står stilla och umgänge med omvärlden saknas. Mitt i allt detta får berättaren inte väcka misstro. Han känner "ett moraliskt broderskap med alla dem som i det förflutna hade varit konstens tjänare" (s. 44–45). Såväl han som Aspern har som mål att dyrka det sköna. Det är forskarens sak att ta fram skönheten i dagsljuset. I detta avseende hyser han en stark tillit till sitt gebit. Denna övertygelse är också en av orsakerna till att han inte drabbas av samvetsqual. Han tvivlar inte på att breven finns i Bordereaus rum; där förvaras "de invigdas hemligheter" (s. 45).

Berättaren är intresserad av Juliana eftersom det är hon som i sin ungdom varit Asperns musa, det är hon som inspirerat poeten till en hel del odödliga verser. Detta betyder också att Juliana inte alltid varit så mån om sitt privatliv som nu. Något har fått henne att förändras. Det är något som hon vill dölja, det måste gälla hennes rykte. För att kunna förstå en författares genialitet måste man känna till hans liv grundligt och här är det texterna som hjälper. I dem återges de människor som han talat med och de händelser som han varit med om.

Den första som börjar misstänka att berättaren har en baktanke är Tina. Hon vill veta varför han så bestämt vill lära känna henne och hennes faster. I en diskussion i trädgården, som blir vändpunkten för hela berättelsen, avslöjar Tina något om livet i huset, hon berättar om det glada sällskapslivet och den därpå följande förlamningen. Papperen är som en slöja som döljer husets historia. Så småningom börjar de diskutera Aspern. Berättaren säger sig läsa honom. Han frågar henne vidare (s. 62): "[T]illhörde inte Jeffrey Aspern hela mänskligheten?" Det framgår att Bordeaux också har läst honom, Juliana har till och med känt honom. Enligt berättaren måste Juliana berätta allt för honom; "det är en möjlighet som inte får försittas" (s. 63). För att få bekräftelse på sina misstankar frågar Tina till slut: "Skriver ni om *honom* – snokar ni i hans liv?" (s. 64). Berättaren medger: "Ja, jag har skrivit om honom och jag söker efter mer material. För guds skull, har ni något?" (s. 64).

Juliana, som hela tiden tigit, vill ha Aspern för sig själv men hon börjar ana berättarens dolda motiv. Hon vill att Tina och berättaren skall bli förälskade i varandra, så att han skall göra Tina levande igen. Tina ber berättaren dra sig ur projektet eftersom hon inte vill vara falsk mot sin faster. Berättaren tror att Juliana tillbakavisat hans förfrågningar eftersom hon förfogar över Asperns brev. De är sannolikt komprometterande, pinsamma. Berättaren vill ta Tina till sin hjälp och ber henne hindra att dokumenten förstörs vid Julianas instundande död. "Det är inte för min egen skull. Jag drivs inte av vinningslystnad. Det är endast för att allmänheten skulle ha ett oerhört intresse av dem. De skulle vara av omätligt värde som bidrag till Jeffrey Asperns historia", förklarar han (s. 79).

Uppgiften visar sig vara omöjlig. Juliana, som älskar sina papper som sitt liv, har tidigare jämfört forskare med djävulen.

Berättaren vill dock varken be Tina ljuga eller stjäla, endast hindra förstörelsen. Metaforen som han använder är *helgerån* (s. 81). Han undrar om det finns något testamente till Tinas förmån. Det är hon som är arvingen, den som i sinom tid får dokumenten. Juliana frågar om berättarens yrke, och han säger sig skriva om ”andras böcker” (s. 84). Han är kritiker, ”historiker i smått”. Sina ämnen väljer han enligt principen att han skriver om dem som är bättre än han själv. Med dem avser han främst litteraturens stora skribenter, det vill säga äldre tiders filosofer och skaldar. Med tanke på berättarens etik som editionsfilolog är följande konstaterande av betydelse. Han säger sig skriva om ”de[m] som är döda och borta och inte kan tala för sig själva” (s. 85). Juliana förstår inte vad han skulle ha att säga om dem. Ur hennes synvinkel är det mera relevant att veta huruvida det är korrekt att ”riva upp det förflutna” (s. 85). Utan att gräva kan man inte komma åt historien, svarar berättaren. Nuförtiden förstör man allt sådant, fortsätter han. Juliana säger sig tycka om historia men ogilla kritiker. Berättaren håller med. Han gillar dock deras upptäckter. Ömsom hittar de lögnen, ömsom sanningen. Enligt Juliana hör sanningen enbart till Gud, inte till människan. Om folk vill ge publicitet åt något, är de i stånd till att skända en grav, anser hon.

Julianas död nalkas. Hon är upprörd över fallet Aspern och de minnen som det väckt hos henne. Berättaren tar tillfället i akt och börjar leta i lägenheten. Han tror att Juliana förvarar papperen i en sekretär i sovrummet. Han anser att detta letande är ”vanhelgande” i en döende människas närvaro. Även Tina har letat efter papperen men kan inte bedra sin faster vid dennas dödsbädd. Detta får forskaren att avslöja allt, både sitt uppdiktade namn och brevet som han och Cumnor sänt. Han medger även att han är besatt av tanken på breven. Själv anser han att det största fel som han begått är taktlöshet, även om det finns förmildrande

omständigheter. Han står inför ett gynnsamt tillfälle men kan inte stjäla. Tillfället gör dock tjuven. Han går in i sovrummet och börjar söka. Bakom hans rygg står Juliana i nattdräkt och tar honom på bar gärning. Han ser hennes ögon för första gången under sin vistelse, samma ögon som Aspern skildrat i sin diktning. ”Å, ni skurk till författare!”, utropar Juliana (s. 109). Sedan svimmar hon och faller till golvet.

Berättaren lämnar huset för ett tag för att företa en resa. Under tiden dör Juliana och blir begravnen. Vetskapen tar livet av henne. Detta får berättaren att tro att papperen förvandlats till aska. Tinas funktion i hans spel var endast praktisk: han behövde henne för att rädda papperen, någon kärlek var det inte fråga om från hans sida. Det är dock Tina som fortfarande har papperen men inte säger något om dem. Den gamla Juliana hade försökt bränna dem men Tina hade lyckats hindra det. Juliana hade förvarat papperen i sin säng mellan bolstrarna. Berättaren vill lämna Venedig. Tina kan inte ge papperen till en främling, endast till en släkting. Detta innebär ett indirekt erbjudande om äktenskap, för vilket berättaren dock inte är redo. ”[F]ör en bunt gamla papper [kan jag inte] gifta mig med en löjlig, patetisk gammal småstadskvinna”, utbrister berättaren (s. 125). Till slut kommer han på andra tankar och är beredd att gifta sig med Tina; tanken på papperen vinner till slut. Besatt av litterär lystnad antar han giftermålsanbudet. Men Tina, som trots att giftermålet inte är möjligt, har redan förstört papperen. Hon har bränt dem ett i taget i köket. Priset är högt; det oerhörda har inträffat.

The Archivist av Martha Cooley

Den amerikanska författaren Martha Cooleys debutroman *The Archivist* (1998) handlar om universitetsbibliotekarien Matthias Lane, med uppgift att bland annat ta hand om de brev som författaren T. S. Eliot skrivit till sin väninna Emily Hale. I motsats till *Asperns brev* kretsar bokens tematik kring en verklig författare och dennes efterlämnade papper, förvarade i ett litterärt arkiv, inte i privat ägo. Den andra huvudfiguren i romanen är en ung poet, forskarstudenten i engelsk litteratur Roberta Spire. Hon anländer till arkivet för att studera breven, något som blir utgångspunkten för den andra romanen om editionsfilologins etik.⁵

* * *

The Archivist utspelas i ett efterkrigstida New York och berättelsen förs ända fram till våra dagar. Den övergripande tematiken handlar bland annat om andra världskriget, judarnas öde, emigration till ett nytt land och konvertering till ny tro. Det blir också en berättelse om hemligheter, om det som lämnas osagt. Boken fokuserar mötet med gamla och svåra minnen representerade av texterna. Huvudfiguren Matthias för i likhet med Juliana i *Asperns brev* ett ensligt liv. Han har gått igenom skilsmässan från sin hustru och bortgång. Roberta Spire motsvarar den ivriga forskaren i *Asperns brev*, låt vara att hennes metoder och motiv är andra. I likhet med *Asperns brev* innehåller *The Archivist* synpunkter på vetenskaplig eller konstnärlig besatthet. Dels är det fråga om arkivariens bevakningsskyldighet, dels en ung poets och students kunskapsörst och konflikten mellan dessa.

5. *The Archivist* har inte kommit ut på något nordiskt språk.

Matthias uppgift är att ta hand om det så kallade Masonrummet. Som arkivarie vaktar han många åtråvärda skriftliga dokument. En arkivarie är en portvakt: han utvärderar inte, han utövar en arkivaries makt. Matthias är arkivarie vid ett av de mest renommerade läroverken för högre undervisning i USA. Noggrant och omsorgsfullt sköter han sin tjänst. Han uppskattar humanistisk lärdom och läser mycket. Mot sina föräldrars önskan blev han arkivarie och sökte sig till en forskarskola för biblioteksvetenskap. Han är lojal mot och stolt över sin arbetsplats. Han hyser stor respekt för sällsynta böcker och manuskript, anteckningar och döda diktares brev. Sin bana inledde han 1965, samma år då hans hustru Judith och T. S. Eliot dog. Han anser att de riktiga och genuina forskarna kommer till honom. Med dem avser han de som menar allvar, som lever för kunskapen och har viljan att lära sig. Pseudoforskare accepterar han inte.

Boken tangerar många människors öden. För det första är det T. S. Eliot med hustrun Vivienne samt Emily Hale, kvinnan som Eliot skrev till. För det andra är det Matthias Lane med sin poet till hustru Judith. För det tredje är det Roberta Spire med sina fosterföräldrar. Eliots författarskap hör eller har i något skede hört till alla deras liv. Matthias skyddar materialet av två skäl, dels yrkesmässiga, dels personliga. Han och hans hustru läste ofta Eliot och det är många minnen som är förknippade med hans författarskap. Dessutom liknar Eliots äktenskap deras eget; bådas hustrur togs in på mentalsjukhus. En annan parallell är att Matthias hustru under sin sjukdom skrev en dagbok som hon ville att hennes läkare skulle förstöra efter hennes självmord. Också T. S. Eliots väninna Emily Hale bevarade Eliots brev, mot Eliots uttryckliga vilja.

Man kan dra paralleller mellan arkivarien och Juliana i *Asperms brev*. Båda bevarar, arkiverar, sina minnen, breven, in i det sista. Ar-

kivarien skyddar även material som allmänheten och forskningen inte har tillgång till, det vill säga material som är hemligstämplat fram till ett visst datum. I likhet med Juliana anser Matthias att det är gravplundring att använda förbjudet material; Emily Hale-breven får offentliggöras först 2020. I Roberta återfinns berättaren i *Asperns brev*. Hon vill bekanta sig med de brev som T. S. Eliot sänt till Emily Hale. Deras korrespondens kom igång eftersom Eliots hustru befann sig på sanatorium, något som den ambitiöse Eliot inte kunde handskas med. Han upplevde sin hustrus öde som pinsamt. Det är relevant att läsa både Emilys brev till Eliot och Eliots brev till Emily, en aspekt som också finns i fallet *Asperns brev*. Korrespondensen ger uttryck för viktiga evenemang, tankar och känslor.

Roberta intresserar sig för de brev som Eliot skrivit till sin familj och sina vänner 1911–1914. Till en början är det hennes och Matthias starka viljor som möts i arkivet. Han förbjuder användningen av materialet. De två börjar ses och diskutera sina liv. Av vikt blir Robertas motiv att se materialet. Emily Hale är troligen den enda som Eliot anförtrott sig åt. Hon – som Juliana – har hört sanningen om en stor författare. Matthias ställs inför ett etiskt problem: Varför skulle en ung poet få se ett material som inte ens forskare av facket får se? Roberta är inte forskare, hon är konstnär utan vetenskapliga ambitioner i motsats till berättaren i *Asperns brev*. Hon får inte någon direkt personlig ”nytta” av breven, hon vill utvecklas som människa. Den enda akademiska uppgift som sysselsätter Roberta är att hon skriver på en essä om Eliot med särskild hänsyn till hans konvertering. Denna tematik intresserar henne av personliga skäl. Hon är ytterligare intresserad av det mentala och emotionella pris som författaren fick betala för denna religiösa konvertering. I båda de aktuella böckerna är det fråga om en känd författares texter. Skillnaden står att finna

i forskarens attityd gentemot texterna; Roberta dyrkar inte Eliot som person. I hans texter hittar hon Eliots hustru och väninnan Hale. I *Asperns brev* är berättarens attityd mot Jeffrey Aspern beundrande. En gemensam faktor är att han också vill hitta Juliana i texterna.

En arkivarie är enligt Matthias åsikt inte någon detektiv, det är däremot forskaren i *Asperns brev*. För Roberta spelar det en stor roll att förstå varför Eliot konverterade och vad Emily visste om denna process. Denna information kan Roberta utnyttja i sin egen diktning och i sitt eget liv; Robertas familjebakgrund innehåller hemligheter som har att göra med emigration och konvertering. Detta väcker frågan om värdet av materialet. Om en författare har sagt allt i sina texter, innebär det att allt annat är oväsentligt? Sedermera utses Roberta till biblioteksbiträde inom ett projekt i Mason-rummet. Hon är ett steg närmare sitt mål. Hennes uppdrag är att sortera Emily Hale-breven i kuvert efter avsändare och datum. Själva innehållet får hon inte bekanta sig med.

Matthias drabbas av sitt livs största etiska problem. Han riskerar sin karriär och begår det enda oetiska företaget i sitt yrkesverksamma liv. Han börjar läsa Eliots brev till Emily Hale. Därtill studerar han det testamente som Hale gjort till bibliotekets förmån. Trots att Eliot bett Emily Hale förstöra breven, donerade hon breven till arkivet och lät försegla dem till och med 2020. Matthias erfar att breven även innehåller utdrag ur tidigare utgivna dikter av Eliot. Dem läser han inte. Han känner att han agerat mot sitt kall som arkivarie och måste i fortsättningen leva med denna synd.

En kväll besöker Matthias sin arbetsplats. Han – som Juliana i *Asperns brev* – upptäcker att Roberta sitter vid ett bord och studerar breven. Matthias börjar dock efter hand förstå Roberta. Han tar kopior av de dikter som finns bland de bevarade breven och

ger kopiorna till henne. Därefter lämnar hon staden. En central aspekt i boken är vem en arkivarie – eller en editionsfilolog – sist och slutligen tjänar. Enligt Matthias tjänar en arkivarie åtminstone läsarens önskemål men hur är det med författarens behov och önskemål. Var går gränsen mellan läsarens nyfikenhet och författarens privatliv? Hur skall man ta hänsyn till dem som en eventuell publicering kan skada efter att skyddstiden för breven gått ut? I Eliots intresse ligger att breven skulle förstöras, han hade själv förstört de brev som Hale skickat till honom. Detta till trots beslutade Hale att donera materialet och bestämma en skyddstid för det. När kapseln öppnas, är alla inblandade redan borta.

Matthias drar slutsatsen att det viktigaste i fallet Eliot–Hale ändå är litteraturen, resten av det bevarade materialet har föga betydelse i verkligheten. För att få inre frid börjar han förverkliga författarens intention och stjälar papperen i arkivet. I kapseln lämnar han endast dikterna, konsten, det som hör till allmänheten. Det som är privat, breven, förstör han. Han tar breven hem till sig och låter dem gå upp i rök. Avslutningsvis föreslår han att arkivet skall byta lås så att inte ens arkivarierna kommer åt materialet före 2020. Då skyddstiden går ut är han redan död och ingen kan skylla på honom, men alla skulle veta att det var han och inte Roberta som förstörde papperen. Långt innan den akademiska forskningen kommer åt papperen, har poeten Roberta Spire kunnat använda dem.

Till slut

Skönlitteraturen erbjuder ett outnyttjat alternativ att närma sig problematiken kring editionsfilologins etik. Författarna, som inte själva är egentliga editionsfilologer, har med fiktionens medel

reflekterat över faktisk problematik inom området. Den editionsfilologiska aspekten är dock alltid en bihandling vid sidan av den egentliga tematiken. Det visar sig att etisk problematik hör till de eviga, universella frågeställningarna i allt filologiskt, litterärt och historiskt orienterat utgivningsarbete. Trots att den internationella editionsfilologiska teori- och metoddiskussionen på senare år utvecklats är det tämligen få etiska faktorer som under årens gång förändrats. Med tanke på editionsfilologins etik är det viktigt att man tar hänsyn till de personer, levande som döda, som texterna direkt eller indirekt berör. Detta ställer höga krav på utgivarens profession och är en faktor som utbildningen av professionella utgivare framöver bättre måste tillmötesgå. För att ändamålet inte i verkligheten skall helga medlen behöver man en ökad editionsfilologisk diskussion och metodisk självreflektion i fråga om etik.

Källor

- Cooley, M. 1998: *The Archivist*. Little, Brown and Company, Boston/New York/London.
- James, H. 1888/1994: *The Aspern Papers*. Penguin Books, London.
- James, H. 1951/1991: *Asperns brev och Skruvens vridning*. Fabel, Stockholm.

Litteratur

- Greetham, D. C. 1994: *Textual Scholarship. An Introduction*. Garland, New York/London.
- Holm, G. 1973/1996: "Carl Johan Schlyter and Textual Scholarship". Ch. Platzack & U. Teleman (red.), *Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax. Festskrift till Gösta Holm på 80-årsdagen den 8 juli 1996*. Lund University Press, Lund, s. 142–167.
- Karjalainen, S. m.fl. (toim.) 2002: *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus, Helsinki.
- Luey, B. 1990: *Editing Documents and Texts. An Annotated Bibliography*. Madison House, Madison.
- Lundkvist, A. 1951/1991: "Henry James (1843–1916)". *Asperns brev och Skruvens vridning*. Fabel, Stockholm, s. 7–8.
- Lönnroth, H. 2003: "Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt". *Arkiv för nordisk filologi* 118, s. 179–196. [Också i denna volym.]
- Lönnroth, H. 2005: "Textutgåvorna och den finländska nordistikens tradition". C. Falk & L.-O. Delsing (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 8. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet, Lund, s. 221–230. [Också i denna volym.]
- Sorvali, I. 1986: *Introduktion till nordisk språkvetenskap*. Institutionen för nordiska språk, Uleåborgs universitet, Uleåborg.
- Sorvali, I. 2004a: "Nordistiken vid universitetet i Uleåborg". H. Lönnroth (red.), *Nordistikens historia i Finland*. Tampere University Press, Tampere, s. 153–184.

- Sorvali, I. 2004b: "Integrerad etikundervisning i nordiska språk". Tillgänglig under adressen <http://www.uwasa.fi/hut/svenska/nords/smarre/sorvali.php3>
- Stephenson, S. 1998: *An Experiment With An Air Pump*. Methuen Drama, London.
- Ståhle Sjönell, B. (red.) 1991: *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter*. Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm.
- Wiktorsson, P.-A. 2004: "Några sätt att datera medeltida laghandskrifter". *Arkiv för nordisk filologi* 119, s. 227–244.

Edition som akademiskt lärdomsprov

Förhoppningsvis går vi mot en tid då den utomordentligt viktiga uppgiften att ge ut källtexter kommer att mötas med större uppskattning än i dag, men framför allt med större uppmärksamhet.

– *Henrik Williams* (1998)

I

Den avhandling som jag nu lägger fram som min doktorsavhandling i nordiska språk är en så kallad *filologisk utgåva*¹ av Ekenäs stads dombok för 1678–1695 (Lönnroth 2006a, 2006b). Utgåvan är bland annat försedd med textfilologiska kommentarer samt register över personer, orter, saker och mål. Det är fråga om en judiciell handling som jag hoppas har ett bestående historiskt källvärde både i ett finländskt och i ett nordiskt perspektiv. Ny historisk forskning har också kunnat visa att de finländska domböckerna från och med 1620-talet är exceptionellt givande även i ett internationellt perspektiv (Toivo 2006:1).

1. Med *filologisk utgåva* avser jag en textutgåva som är "filologiskt tillförlitlig, det vill säga kan användas som filologisk källa av filologer" (Lönnroth 2006a:28).

Undersökningen består av två, vetenskapligt likvärdiga band. Del I är en monografi med en *rättsfilologisk* studie av den renoverade (renskrivna) 1600-talsdomboken. Del II är en textutgåva av *den etablerade grundtexten*. Överraskande nog är avhandlingen den första i sitt slag i den finländska nordistikens historia. Varför det dröjt så länge är en fråga som är värd att tas upp. Därför ägnar jag detta öppningsföredrag åt denna problematik genom att diskutera den filologiska utgåvan som akademiskt lärdomsprov med speciell hänsyn till doktorsavhandlingar. Resonemanget kan förhoppningsvis avslöja något om den filologiskt inriktade källutgivningens status vid våra språkvetenskapliga men också andra institutioner.²

I inledningen till min avhandling ingår ett "försvar" för den vetenskapliga utgåvan som en giltig och krävande form för en dissertation och här fördjupar jag tematiken. Den bärande tanken är att uppmuntra forskare att åta sig ett utgivningsuppdrag som avhandlingsämne. Detta är viktigt bland annat av tre orsaker. För det första tryggar man på detta sätt kvaliteten, men också kvantiteten, av den filologiska återväxten i Norden, speciellt i Finland. Detta kan i sin tur leda till en ökad vetenskaplig diskussion mellan utgivarna och bidra till deras professionalisering. För det andra är det skäl att öka utgivningen av nordiska (speciellt finländska) originalhandlingar och att ge ut dem i vetenskapligt kommenterande textutgåvor. Man tillgodoser då bland annat den historiska forskningens ökade behov av tillförlitliga och lättillgängliga källor men också den historiskt intresserade allmänhetens behov. Här skall man ta hänsyn till de olika användargrupperna och mediet för utgivningen (förhållandet mellan *bokutgåva* och *elektronisk*

2. Vissa ämnen och institutioner har dock av olika skäl bibehållit ordet "filologi" i sitt namn. Själv inledde jag hösten 2000 min forskarutbildning i nordiska språk (till år 1994 nordisk filologi) vid Institutionen för filologi II (från år 2001 Institutionen för språk- och översättningsvetenskap) vid Tammerfors universitet.

utgåva). För det tredje vore det önskvärt att som utgivare försöka bidra till utvecklingen av den text- och editionsfilologiska teorin och den textkritiska metoden. Härvidlag återstår det mycket att göra till exempel när det gäller utgivningen av äldre nysvenska (1526–1732) och yngre nysvenska (1732–) texter.

Som bergensaren, professor Odd Einar Haugen (2000:17) har påpekat har filologin som akademisk disciplin funnits i över 2000 år. Speciellt 1800-talet har kallats filologins århundrade. Mot denna bakgrund är det aningen förvånande att textfilologin aldrig riktigt slagit igenom i Finland. Detta framgår bland annat av ämnets lärdomshistoria (se *Nordistikens historia i Finland*, utgiven av Lönnroth 2004). Som professor Christer Laurén (2006) skriver i sitt utlåtande om mitt avhandlingsmanuskript, så har ”det förnyade intresset för språkhistoria bland östnordiska skandinavister med mycken tröghet kommit in på filologins område”. Redan Elias Wessén (1955/1995:5) gjorde forskningen uppmärksam på att ”grammatik och språkhistoria alltid böra anslutas till studiet av texter”. Så är fallet inte nödvändigtvis längre. I dag är risken snarast att man är ovan vid att arbeta med de historiska texter – i original eller i avskrift – som man anlägger ett modernt teoretiskt perspektiv på. Med detta menar jag inte att ”filologi” vore motsatsen till ”teori”. Däremot vill jag antyda att man utöver lingvistisk kunskap också bör besitta tillräckligt med filologisk (och historisk) kunskap. En grundkurs i svensk språkhistoria räcker inte till för en historiskt inriktad pragmatiker eller sociolingvist. Ett utgivningsprojekt kan också fungera som ett givande tvärvetenskapligt forum för de studerande; det aktualiserar en rad andra deldiscipliner inom nordistiken men också inom angränsande vetenskapsområden (inte minst språkhistoria, namnforskning och dialektologi men också t.ex. textforskning och studiet av skriftkultur i Norden i allmänhet).

När jag började förbereda detta föredrag, fick jag bekräftelse på min uppfattning om att litteraturen kring utgåvor som lärodomsprov i Norden och även internationellt är mycket tunnsådd. De nordiska textutgivarna har tämligen sällan reflekterat över sitt eget område och sina egna val på konferenser, i tidskrifter och framför allt i sina utgåvor. Avsaknaden av reflektioner är naturligtvis beklaglig med tanke på utbildningen av professionella utgivare (jfr t.ex. Nordiskt Nätverk för Editionsfilologer, NNE, som inte har lyckats fylla denna lucka när det gäller den språkhistoriskt inriktade filologin). Den amerikanska textutgivaren Mary-Jo Kline (1998:33) påpekar i sin bok *A Guide to Documentary Editing* att textutgivarna noga och i god tid måste planera och organisera sin forskning. Ofta är det fråga om en mycket långvarig fingranskning och pedantisk planering, skriver hon. Det är inte heller motiverat att satsa de ringa resurserna på vilken text som helst. På grund av att planeringen är så viktig ökar betydelsen av teoretisk och metodisk litteratur om vetenskaplig textutgivning. Litteraturen gör det lättare för en doktorand att undvika fallgropar, även om detta aldrig lyckas hundra procentigt. Därför har jag i min avhandling som ett syfte valt även ett pedagogiskt sådant, det vill säga att som filologisk textutgivare så explicit som möjligt skriva ner mina tankar och lösningar för andra intresserade.

Som utgångspunkt för framställningen nedan har jag valt uttalanden av två medeltidsforskare, av vilka den ena är filolog, den andra historiker. Som representant för den nordiska forskningen har jag valt ett uttalande av professor Henrik Williams vid Uppsala universitet. Som representant för den anglosaxiska forskningen har jag valt ett uttalande av professor emeritus P. D. A. Harvey vid universitetet i Durham. De skriver ovetande om varandra, men de delar många slående likheter när de argumenterar för existensen av det textkritiska arbetet.

Uppsala universitetsbibliotek Carolina Rediviva

II

I artikeln "Namn och bygd i norra Möre i ljuset av ett diplom från 1458" anlägger Henrik Williams perspektiv bland annat på utgivningen av källor, främst när det gäller bruket av källutgåvor för onomastisk forskning. Trots att Williams inte profilerat sig som textutgivare lyckas han dock sammanfatta synpunkter som många textutgivare är ense om. Enligt Williams (1998:66) recenserar publikationer av "källkaraktär" mycket sällan i detalj i historiska och språkvetenskapliga tidskrifter. Han omnämner följande skäl. Främst är det fråga om att textutgåvor ses "som kompilatoriska snarare än som analytiska till sin natur". Det är inte heller många som orkar eller kan ge sig i kast med den tidskrävande granskningen, menar han. Intressantast i hans dis-

kussion är ur språkvetenskaplig synvinkel följande: man anser allmänt att om ett belägg har getts ut i ett *diplomatarium* (dvs. samling medeltida urkunder), behöver man inte nödvändigtvis konsultera originalkällan. Just därför borde man enligt Williams i princip kunna kontrollera allt som ges ut (t.ex. läsningar och identifikationer av ortnamn) – åtminstone genom stickprov. I detta avseende träffar hans kritik i synnerhet nordiska namnforskare, men också andra lingvister som ibland tycks bortse från detta grundläggande källkritiska faktum.

Det akademiska meriteringsvärdet är en faktor som i stor utsträckning styr valet av avhandlingsämne. Om detta skriver Williams (1998:66) att man generellt inte gett utgivningen av källor samma vetenskapliga status som till exempel författandet av monografier. Denna uppfattning saknar enligt författaren dock all vetenskaplig grund. Williams (1998:66) anger följande tre argument som stöd för sin syn på källutgivningen.

1. För det första måste man åtminstone erkänna att textutgivning och annan källpublicering eller -sammanställning ofta är av större allmän nytta inom ett fält än mången tidskriftsuppsats. Om inte de som sysslar med att göra viktiga källor tillgängliga får vederbörlig uppskattning för sitt arbete, finns risken att de tröttnar eller åtminstone att inte nya forskare lockas att syssla med denna typ av uppgift.
2. För det andra underskattas många gånger de vetenskapliga krav som ställs på en fullgod källpublikation. Graden av kritisk analys är ofta lika hög som i vetenskapliga avhandlingar, och kraven på ingående kännedom om ett material och på behärskning av angränsande fält ställs ofta högre.
3. För det tredje är det otillfredsställande att källpublikationer stilatigande antas vara av jämn god kvalitet, alla lika väl lämpade att i fortsättningen utgöra basen för vetenskapligt arbete inom ett relaterat område.

Dessa tre synpunkter uppfattar jag på följande vis. Det första argumentet ser jag som ett *nyttargument* (dvs. frågan om samhällsrelevans och de finländska universitetens s.k. tredje uppgift). Det andra argumentet ser jag som ett *vetenskaplighetsargument* (dvs. den filologiska vetenskapen som en vetenskap i sin egen rätt). Det tredje argumentet ser jag som ett *medvetenhetsargument* (dvs. behovet av kritisk utvärdering av utgåvor och vad som bl.a. gör en utgåva ”vetenskaplig”).

III

Den andra forskare som jag vill diskutera i detta sammanhang är P. D. A. Harvey, ledamot av The British Academy. Han avslutar sin bok *Editing Historical Records* från 2001 (som, såvitt mig bekant, inte fått någon uppmärksamhet i Norden) med en diskussion om utgivningen av historiska dokument på de Brittiska öarna (Harvey 2001:97, se även 12–13, 19, 69; min översättning). Hans argument kan också ses mot bakgrunden av de nordiska förhållandena av i dag. Harvey skriver att källutgivningens vetenskapliga värde i England under många år ”tyst och stadigt” höjts från det djup där den hamnade för drygt ett århundrade sedan. Han hävdar att utgivningen är påkallad för utvecklingen av historisk kunskap av alla slag. I grund och botten sysslar filologin just med *historien* eller *språket i historien*. Harvey anser att detta arbete förutsätter hög vetenskaplig nivå, kreativitet och yrkesskicklighet samt ”vederbörlig aktning för den aktuella texten”, ett konstaterande som han lånat av den brittiske fornforskaren Joseph Hunter (1783–1861). Harvey understryker att de färdigheter som textutgivningen förutsätter i mångt och mycket liknar dem som krävs för författandet

av historiska monografier. Det som enligt honom dock skiljer de två verksamheterna åt är att textutgivningen har ett annat mål och en annan underliggande filosofi.

Den gemensamma nämnaren för Harvey och Williams är att de anser att utgivningen av historiska urkunder förtjänar större uppmärksamhet men också kräver större kritisk medvetenhet om skillnaden mellan "dålig" och "bra" utgivning. Detta gäller vid universiteten men också bland annat inom de lärda samfunden (ofta styr t.ex. kommersiella krav utgivningen). Jag vill dock hävda att textutgivning "förtjänar" uppmärksamhet endast om textutgivarna själva strävar efter det bästa möjliga resultatet. De skall självkritiskt i ord och gärning visa att deras arbete är viktigt, berättigat. Felet är inte alltid mottagarens. Kvalitetskontroll och synlighet är nyckelord för utvecklingen av disciplinen. Jag vill även betona distinktionen mellan *textfilologi* och *editionsfilologi*. Den förra handlar om analysen av *handskriften*, den senare upprättandet av *utgåvan*. Man måste ta hänsyn till båda sidorna av myntet för att åstadkomma en fullgod vetenskaplig utgåva.

IV

Till slut kommenterar jag en seglivad fördom som ofta förknippas med text- och editionsfilologin. Jag fattar mig kort eftersom fördomar i regel inte hör hemma inom vetenskapen. Som argument mot filologin brukar man nämligen anföra avsaknaden av så kallad *språkvetenskaplig relevans*. Den språkvetenskapliga relevansen skall dock förstås i ett vidare perspektiv. En filologisk utgåva, om den görs enligt alla konstens regler, är en utgåva som kan användas i språkvetenskapliga syften, den är med andra ord

språkvetenskapligt tillförlitlig. Huruvida en utgåva är filologiskt tillförlitlig eller inte avgörs av forskarsamfundet. Man bör också komma ihåg att de så kallade språkvetenskapliga specialstudierna med fördel också kan ges ut i annat sammanhang, till exempel i facktidskrifter av olika slag.

Till den filologiska utbildningen hör att man är medveten om utvecklingen av ords skiftande betydelser och avvikande läsningar. Utgivningen och kommenteringen av handskrifter lämnar dock alltid utrymme för tveksamheter. När allt kommer omkring är filologin – som den norske germanisten Helge Jordheim (2003) har konstaterat – ”läsningens vetenskap”. Att läsa, tolka och förstå gamla texter och handstilar lär man sig bäst genom en lång filologisk och språkhistorisk utbildning, en uppgift som faktiskt inte gynnas av dagens snabba studietakt. De metodiska färdigheterna är av grundläggande betydelse. Det *tvärvetenskapliga* perspektivet är naturligt, det behöver inte betonas separat. Textutgivningen är ett område där till exempel filologer, litteraturvetare och historiker kan samarbeta. Teorins roll har ökat på senare år, men den får inte fördunkla behärskandet av de ”traditionella” metoderna (t.ex. paleografi). Härmed aktualiseras rågången mellan den ”gamla” och ”nya” filologin. Också den snabba elektroniska utvecklingen möjliggör nya lösningar, även om de flesta forskare med all sannolikhet föredrar en ”traditionell” bokutgåva framför en hypertext på datorskärmen.

Det ovan anförda har först och främst gällt den filologiskt inriktade editionsfilologin, men detsamma kan även anses gälla för den litteraturvetenskapligt inriktade editionsfilologin (dvs. kritiska respektive mera populärt hållna utgåvor). Utan korrekta utgåvor förmedlas det litterära och kulturella arvet inte vidare till följande generationer. Editionsfilologin har med andra ord också en viktig kulturell och nationell uppgift. I Sverige ombesörjs

denna uppgift av serien Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien. I Finland ter det sig sämre; man saknar till exempel textkritiska utgåvor av den finska litteraturens klassiker Aleksis Kivi och Väinö Linna, många andra att förtiga. Utan tillförlitliga källor kan man inte ställa, som det heter, de "intressanta" frågorna (t.ex. den centrala frågan om författarens intention). Det vore att önska att diskussionen om huruvida man kan lägga fram en utgåva som det högsta akademiska lärdomsprovet efter hand skulle falla i glömska. Huvudsaken är att doktoranden i sin avhandling uppvisar, som det står i stadgarna, "självständigt och kritiskt tänkande inom sitt forskningsområde" (*Humanistisen alan jatkotutkinto-opas 2006–2007*; min översättning).

Litteratur

- Harvey, P. D. A. 2001: *Editing Historical Records*. The British Library, London.
- Haugen, O. E. 2000: "Fem argument mot filologien". K. Jóhannesson m.fl. (red.), *Den fornordiska texten i filologisk och litteraturvetenskaplig belysning. Studier och diskussionsinlägg*. Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg, s. 17–35.
- Jordheim, H. 2001: *Lesningens vitenskap. Utkast til en ny filologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kline, M.-J. 1998: *A Guide to Documentary Editing*. 2nd ed. The Johns Hopkins University Press, Baltimore/London.
- Lönnroth, H. (red.) 2004: *Nordistikens historia i Finland*. Tampere University Press, Tampere.
- Wessén, E. 1955/1995: *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*. Nytryck i nordiska språk – NNS 4, Stockholm.
- Williams, H. 1998: "Namn och bygd i norra Möre i ljuset av ett diplom från 1458". *Namn och bygd* 86, s. 65–79.

Otryckt

- Humanistisen alan jatkotutkinto-opas 2006–2007*. Humanistinen tiedekunta, Tampereen yliopisto. Tillgänglig under adressen <http://www.uta.fi/tiedekunnat/hum/opintoasiat.html>
- Laurén, Ch. 2006: "Utlåtande om FM Harry Lönnroths avhandlingsmanuskript". Humanistiska fakulteten, Tammerfors universitet.
- Lönnroth, H. 2006a: *Ekenäs stads dombok 1678–1695. I: Rättsfilologisk studie av en 1600-talsbandskrift*. Doktorsavhandling i nordiska språk. Tammerfors universitet.
- Lönnroth, H. (utg.) 2006b: *Ekenäs stads dombok 1678–1695. II: Filologisk utgåva med kommentar och register*. Doktorsavhandling i nordiska språk. Tammerfors universitet.
- Toivo, R. M. 2006: *Mother, Wife and Witch. Authority and Status in Court Record Narratives in Early Modern Finland*. Doktorsavhandling i Finlands historia. Tammerfors universitet.

Texternas bakgrund

- 2002a. ”Joh. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar”. *Folkmålsstudier* 41, s. 157–165. (English summary.)
- 2002b. ”Ekenäs rådstugurätts domböcker ur ett historisk-pragmatiskt perspektiv”. *Nordiska Språk*. Tillgänglig under adressen <http://www.uwasa.fi/hut/svenska/nords/info/presentation.php3/> (14 s.)
2003. ”Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt”. *Arkiv för nordisk filologi* 118, s. 179–196.
- 2005a. ”Textutgåvorna och den finländska nordistikens tradition”. C. Falk m.fl. (red.), *Studier i svensk språk-historia* 8. Lunds universitet, Lund, s. 221–230.
- 2005b. ”Editionsfilologins etik”. P. Rossi (red.), *Från översättning till etik. En festskrift till Irma Sorvali på hennes 60-årsdag den 15 oktober 2005*. Oulun yliopisto, Oulu, s. 163–174. Tillgänglig också i elektronisk form under adressen <http://herkules oulu.fi/isbn9514278003/>
- ”Edition som akademiskt lärdomsprov”. *Lectio praecursoria* vid Tammerfors universitet 2.12.2006.

Artikeln ”Joh. Messenii Berättelse om några gamla och märkeliga Finlandz Handlingar” (2002a) ges ut med tillstånd av redaktionen för *Folkmålsstudier*. Artikeln ”Domboksutgivningen i Finland. En kritisk översikt” (2003) ges ut med tillstånd av redaktionen för *Arkiv för nordisk filologi*. Artikeln ”Editionsfilologins etik” (2005b) ges ut med tillstånd av redaktionen för Acta Universitatis Ouluensis.

Copyright på artiklarna "Ekenäs rådstugurätts domböcker ur ett historisk-pragmatiskt perspektiv" (2002b) och "Textutgåvorna och den finländska nordistikens tradition" (2005a) ägs av författaren. Artikeln "Edition som akademiskt lärdomsprov" har inte tidigare getts ut på svenska.

Register

A

akademisk avhandling 72, 76
anförd mening 34
arkivvetenskap 98
Aspern Papers, The 18, 93–94
Asperns brev 94–95, 103–106

B

Bernstein, R. B. 93
besegling 58
Biber, Douglas 36
Bilmark, Johan 23
binamn 62, 65
bläck 26, 66
bokutgåva 112, 119
Bonsdorff, Carl von 53–55, 65
Budde, Jöns 77, 80, 84

C

Cederberg, Eino 22
Christmannus 23
citatmening 34–35
codex 24, 27
Collin, H. S. 83
Cooley, Martha 19, 93, 103
Culpeper, Jonathan 40

D

Dalacrönikan 23–25, 27
dialekt 30, 35

dialektologi 37, 113
diplomatarisk utgåva 16, 24,
48–49, 52, 58, 67, 78–79, 81
diplomatarium 81, 116
direkt anföring 34
diskursanalys 36
diskurspartikel 41
documentary editing 73
doktorsavhandling 16, 18–19,
23, 66, 72, 76, 111–112
dombok 13, 17–18, 33–40, 42,
48–54, 56–63, 65–68, 74, 80,
91, 111–112
dombrev 52
domsaga 52–53, 62, 66

E

Editing Historical Records 117
editionsfilologi 13, 15, 18, 48,
50, 73–74, 90–92, 94–98,
101, 103, 107–108, 113–114,
118–119
egennamn 30, 40
*Einar Skålaglams Vellekla öfversatt
och förklarad* 75, 83
Ekenäs stads dombok 1678–1695
15
elektronisk utgåva 14, 49, 82,
90, 112–113, 119

- Eliot, T. S. 103–107
 Eliot, Vivienne 104
 emendation 51
 etik 13, 18, 89, 91–94, 96, 101, 103, 107–108
 etnologi 62–63
 examination 51
 extraverbal kommunikation 34
- F**
 faksimiltryck 52
 faksimilutgåva 82
 felskrivning 61, 64, 66
 filologisk metod 13–15, 48, 91, 93
 filologisk utgåva 18–19, 82, 111–112, 118
 Finegan, Edward 36
 finländsk svenska 42
Finska rimkrönikan 13, 16, 21–30, 79–81, 85
 foliant 27
 folio 25–26, 65
 fornisländska 51, 76, 80
 fornnorska 51
 fornsvenska 29, 48, 77, 79–80, 82, 84
 fotnot 61, 65, 76
 fotografiskt faksimil 52
 fras 34, 38
 Fredriksson Adman, Anna 27
 Freudenthal, Axel Olof 72, 74–77, 83
 fullt normaliserad utgåva 52
 företal 21, 26, 50, 54, 57–60, 63, 78, 84
 författarens intention 29, 107, 120
 förkortning 53, 56, 60, 62, 64–65
 förvaltningshistoria 62
- G**
 gemen 60, 65
 grammatik 77, 79, 113
 Granfelt, George 54–56, 65
 Granfelt, O. Hj. 63
 grundtext 52, 90, 112
Guide to Documentary Editing, A 114
 Gustav I 57
- H**
 Hafström, Gerhard 50
Hákonar þáttur Hárekssonar 72, 85
 Hale, Emily 103–107
 Halldórsson, Ólafur 48
 handskriftsbeskrivning 22, 24, 60
 handskriftsval 74, 81
 handstil 26, 59, 62, 119
 handupplaga 77–78, 83–85
 Hartman, Torsten 54, 56, 65
 Harvey, P. D. A. 114, 117–118
 Haugen, Odd Einar 51–52, 66–67, 75, 113
 Hausen, Reinhold 52–53, 61, 63, 65–66, 75
 Hellquist, Elof 23, 29
 hembygdsintresse 58, 67

Historical Pragmatics 36

hovrätt 61

Hultman, Emmy 40, 58–61, 65

Hultman, Oskar Fredrik 58–59,
76–78, 84

Hunter, Joseph 117

häradshövding 62

Hästesko, Albin 54, 56, 65

häxprocess 36

I

inbindning 27, 66

indirekt anföring 34

inledning 50, 56, 62–63, 65–66,
68, 72, 76–78, 83–85, 90, 112

interaktion 37

interjektion 35–37, 42

interpunktion 27, 57, 64–65

interventionistisk text-
reproduktion 51–52, 67

J

James, Henry 18, 93–94

jordbok 61

Jordheim, Helge 119

Jöns Buddes bok 76–77, 80, 84

Jönsson, Ann-Mari 23

K

kanslispråk 34

Kivi, Aleksis 120

Kline, Mary-Jo 114

kollationering 59

kommentar 24, 48, 53, 63, 72,
76–80, 83, 85, 90, 111

kommentering 73, 119

kommersiell textutgivning 81,
118

koncept 51, 68

konjektur 79

konservativ textreproduktion
51–52

kortform 34

kritisk apparat 51, 55, 58, 61,
63, 66, 68, 77

kritisk utgåva 90, 119

Kryk-Kastovsky, Barbara 36

kulturhistoria 48, 79, 84

kvalitetskontroll 94, 118

kvarto 26–27

kvinnonamn 63, 65

Kytö, Merja 40

källkritik 17, 68, 116

källpublikation 52, 67, 116

källutgivning 13, 19, 80, 93,
112, 115–117

källutgåva 115

källvärde 80, 95–96, 111

L

landskapslag 76, 80, 82

latin 29–30

latinsk deklination 30

Laurén, Christer 113

lexikal upprepning 36, 39, 42

licentiatavhandling 72, 78

Lidell, Hilding 23

Lindroth, Sten 22

Linna, Martti 22, 85

Linna, Väinö 120

litteraturvetenskap 67, 73, 83,
90, 93–95, 103, 108, 119
ljudlära 78
lokalhistoria 59
Loman, Bengt 78–79
Luey, Beth 93
lägg 26–27
lärdoms historia 18, 113
lärdomsprov 13, 18–19, 72,
74, 82, 112, 114, 120
läsart 79, 85
läsebok 77
läsning 64–65, 116, 119
lätt normaliserad utgåva 52, 67
Lönnrot, Elias 81
Lönnroth, Harry 22, 85

M

mansnamn 63, 65
marginalia 66
materialproblem 41
medvetenhetsargument 117
Messenius, Johannes 13, 16,
21–30, 79–81, 85
Mikander, Kaj 63–66
mikrofilm 42, 49
morfologi 34

N

namnforskare 116
namnforskning 37, 113
nasalstreck 28
negation 41
nominalböjning 28–30

nordiska språk 13–14, 16, 72,
76, 111–112
Nordisk familjebok 33
nordisk filologi 13, 59, 72, 75,
112
nordistik 13, 18–19, 37, 48,
72–74, 76, 80–83, 89, 91,
112–113
Nordistikens historia i Finland 72,
113
Nordmann, Petrus 56–58, 65
norm 34, 78
normalisering 60, 62, 64, 76, 78,
84–85
norrön 51–52
not 53, 63, 77, 84
notapparat 78, 85
ny filologi 119
nysvenska 29, 43, 48, 51–52,
82, 113
nyttoargument 117
nyutgåva 23, 68, 75, 79, 81

O

okvädinsord 36, 38, 42
Olsson, Harald 21, 23–24
onomastik 115
ordbok 78
ordförklaring 77, 79, 84, 90
Orrman, Eljas 52–53
ortnamn 57, 63, 116
ortografi 27, 51, 55–56, 60, 64,
68, 78
Ossbahr, C. A. 23

Otman, Ivar 72, 76, 83

P

paleografi 66, 91, 119

Palinodia 23

paralingvistiskt medel 34

pedagogik 59, 77–78, 114

personnamn 57, 62

petit 62

Pipping, Rolf 77–81, 85

Pirinen, Kauko 61–62, 66–67

populär utgåva 119

pragmatik 13, 17, 35–37, 41–43, 48, 113

primärkälla 18, 47–48, 90

profession 18, 73, 93, 95, 108, 112, 114

proveniens 80, 82

publikationsforum 74, 81

R

realfilologi 76

recension 51

referat 40, 54, 58

referatmening 34

register 48, 53, 55–56, 58, 60, 62–63, 65–66, 68, 72, 77, 79, 84–85, 111

registratur 57

renovation 50–51, 68, 112

reproduktion 59, 77, 84

Reussner, Christopher 26

rim 16, 28

Roos, John E. 61–63, 65–67

ryggtitel 58, 60

rådstugurätt 33, 56, 58

räfsteting 62

rättsfilologi 91, 112

rättshistoria 33, 48, 62

rättssalsdiskurs 33, 40

S

saköreslängd 62

samhällelig relevans 47, 94, 117

Schlyter, Carl Johan 83, 91

scholarly editing 90

Schück, Henrik 22–23, 28

Scondia illustrata 24

signum 16, 24, 27, 60

silent emendation 93

Silfverstolpe, Carl 23

Sjöros, Bruno 77–78, 85

skaldedikt 76

skiljetecken 60

skriftkultur 113

skrivare 33–36, 38–42, 60, 62, 64, 66

skrivarfel 40

skrivarhand 60, 91

skällsord 38

socialhistoria 43

sociolingvistik 36, 43, 113

Sorvali, Irma 89

språkhandling 33–34

språkhistoria 19, 23, 36–37, 48, 59, 67, 75–76, 80, 84–85, 113–114, 119

språkvetenskaplig relevans 118

- stadshistoria 43, 57, 67
 stavelseräknannde vers 23, 28–29
 stavning 64, 68
 Stiernhöök, Johan 63
 stillatigande emendation 93
Stockholmskrönikan 23, 27
 strängt diplomatarisk utgåva 52
Studier i 1600-talets svenska 23
 Stähle, Carl Ivar 23, 29–30
Suomen riimikronikka 79
Svenska Akademiens ordbok 37
 svenska språket 13, 72
 syllabisk vers 28–29
 syntax 29
 Säve, Carl 76
- T**
 talakt 36, 41
 talspråk 17, 33–36, 39, 42–43
 textetablering 51
 textfilologi 16, 67, 72, 90, 111, 113, 118
 textforskning 113
 textkonstitution 51
 textkritik 47, 51, 79, 90, 113–114
 textkritisk utgåva 76, 79, 85, 120
 textreproduktion 51–52, 64
 textssektion 51
 textstudium 90
 texttolkning 90
 textutgivning 13–16, 18–19, 48, 55, 65–67, 73–74, 81, 90, 114, 116–119
 textutgåva 48, 50, 53, 63, 72, 74, 81, 83, 91, 94, 111–112, 115
 textval 51
 tillnamn 56, 65
traiectio 30
 transkribering 22, 28, 30, 79
 transkription 50, 91, 93
 turtagning 36, 42
 tvärvetenskaplighet 14, 47, 113, 119
 Tähtelä, Mirjam 72, 78–80, 85
 tänkebok 37
- U**
Ueber den Närpesdialekt 72
 underrätt 17, 34, 48, 50, 74, 91
 upprepning 39–40
Uppslagsverket Finland 50
 utgivare 14, 17–18, 47–48, 50–55, 57, 60–68, 74–75, 77, 81–85, 90–91, 93, 95, 98, 108, 112–115, 118
 utgivningsprincip 54, 56–59, 62, 64, 66, 68, 74, 81
 utgåva 14, 16–19, 23–24, 40, 48–50, 52–68, 72–79, 81–85, 90–91, 94, 111–114, 117–120
 uttal 34
- V**
Vandraren 81
 variant 51, 76, 78, 90
 variantapparat 90
 Warmholtz, Carl Gustaf 25

vattenmärke 27, 53
Vendell, Herman 76–78, 84
versal 60, 65
Wessén, Elias 113
vetenskaplighetsargument 117
vetenskaplig relevans 47, 94
Wiktorsson, Per-Axel 91
Williams, Henrik 114–116, 118
vittnesmål 34, 38–41

Y

yrkesbeteckning 63, 65

Å

Åkerblom, Bror 37

Ä

*Äldre Västgöotalagen i
diplomatariskt avtryck...* 77, 85
*Äldre Västgöotalagen. Normaliserad
text...* 76, 84
*Äldre Västgöotalagen översatt och
förklarad* 72, 76

Ö

Östgöotalagen med förklaringar 76
översättning 16, 24, 72, 76, 79,
82–83, 85, 94